

KUR'ÂN'IN AŞAMALI İNDİRİLİŞİ İLE İLGİLİ RİVÂYETLERİN SENED TENKİDİ

Gönderim Tarihi: 01.03.2018

Kabul Tarihi: 13.05.2018

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-8673-0546>

Hasan YERKAZAN*

Öz

Bu makale, Kur'ân'ın Hz. Peygamber'e (sav) aşamalı indirilişini ifade eden rivâyetlerin sened tenkidini konu edinmektedir. Bahse konu rivâyetler, Kur'ân'ın Kadir gecesinde levh-i mahfuz'dan "Beytü'l-'izze"ye yani yakın semâya topluca, tek seferde indiğini daha sonra nüzûl ortamındaki olaylarla irtibatlı bir şekilde Allah Rasûlü'ne peyderpey nâzil olduğunu ifade etmektedir. Bu çalışmada toplam on iki rivâyet incelenmiş ve ilgili rivâyetlerin sened tenkidi yapılmıştır. Elde edilen verilere göre, Kur'ân'ın Hz. Peygamber'e (sav) aşamalı indirilişini ifade eden rivâyetlerin tamamı İbn Abbâs'a dayandırılmaktadır. Bu rivâyetlerin sened tenkidi açısından yedisinin sahih; beşinin ise zayıf olduğu tespit edilmiştir. Sahih ve zayıf rivâyetler, içerik olarak aynı olduğundan dolayı zayıf rivâyetlerin şahid ve mutabaât bağlamında değerlendirilmesinin mümkün olacağı kanaatine varılmıştır. Bu çerçevede Kur'ân'ın Hz. Peygamber'e (sav) aşamalı indirilişini ifade eden rivâyetlerin, sened tenkidi açısından sahih olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân-ı Kerîm, Hadîs, Aşamalı İndirilme, Sened Tenkidi, İbn Abbâs.

Sanad Criticism of Narratives Related to the Revelation of the Quran in Stages

Abstract

This article is about sanad criticism of narratives, which expresses the gradual revelation of the Quran to the Prophet (pbuh). These narratives indicate that the Quran firstly descended from Levh-i Mahfuz (Preserved Tablet) to Baytu'l-'Izza, meaning the nearest sky, completely in one time

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü.

Dr. Assistant Professor, Amasya University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Studies. Amasya/Turkey (hasanyerkazan@gmail.com).

in the night of Qadir, later on that was revealed gradually to the Prophet in connection with specific incidents at the environment of nuzool. In this study, a total of twelve narratives were examined and the relevant narrations were criticized. According to the obtained results, all narratives, which express that the Qur'an was revealed gradually to the Prophet, are based on Ibn Abbas. Seven of these narratives have been found sahih (authentic), and five of them found dhaeef (weak) in terms of sanad. It was concluded that it would be possible to evaluate the dhaeef narratives as shahid and mutaba'at hadith because of the sahih and dhaeef narratives are the same in content. As a result, the narratives, which express that the Qur'an was revealed gradually to the Prophet, have been determined as sahih in perspective of sanad criticism.

Keywords: The Holy Qur'an, Hadith, Gradual Revelation, Sanad Criticism, Ibn Abbās.

Giriş

Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber'e (sav) aşamalı olarak indirilmiştir. Genel kabule göre; Kur'an, nâzil olmadan önce mahiyeti tam olarak bilinmeyen levh-i mahfuzda yerini almış;¹ oradan Ramazan ayında ve mübarek bir gecede yani Kadir gecesinde² toplu olarak dünya semasındaki "Beytü'l-'izze" ye indirilmiştir. Cebrâil (as), dünya semasına toplu olarak inen Kur'an âyetlerini Allah'ın emriyle oradan alıp peyderpey Rasûl-i Ekrem'e getirmiş ve bu süreç yaklaşık yirmi üç yılda tamamlanmıştır.³ Kur'an-ı Kerim'in "Beytü'l-'izze"ye inişi ile ilgili süreç, İbn Abbâs'dan (ö. 68/687-688) nakledilen bir rivâyete dayanmaktadır. Nitekim Atıyye b. el-Esved (ö. 75/695) Kur'an'ın kadir gecesinde indiğini ifade eden âyetle, Kur'an'ın uzun bir süreçte indirilmiş olması arasındaki ilişkiyi kavramak üzere İbn Abbas'a bir soru sormuş, akabinde İbn Abbâs, Kur'an'ın üç aşamalı indirilişine mesned teşkil eden ilgili hadîsi nakletmiştir.⁴ Ancak bu genel kabul

¹ Bkz. Buruc, 85/21-22.

² Bkz. Kadir, 97/1-5.

³ Bkz. Abdülhamit Birişik, "Nüzûl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 33: 308-309.

⁴ Abdurrahmân b. Muhammed İbn Ebi Hâtem Râzî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Es'ad Muhammed Tayyîb (Riyad: Mektebetü Nezâr Mustafa el-Bâz, 1997), 1:

Kur'ân'ın Aşamalı İndirilişi İle İlgili Rivâyetlerin Sened Tenkidi | 179
dışında Kur'ân'ın indirilişi ile ilgili birtakım tartışmalar da söz konusudur. Bu tartışmalar, rivâyetin subûtu ve sıhhati ile ilgili iddiaların yanı sıra muhtevasına da yöneliktir. Bu bağlamda Kur'ân'ın nüzûlüne dair aşamalandırma sürecinin kurgusal bir mahiyet arz etmesi, Kur'ân'ın muhataplarını ve nüzûl ortamını dikkate almaması ve insanın irâdeli fiillerini ortadan kaldıran problemlerle bir durum arz etmesi gibi muhtevaya yönelik birtakım sorunlar dile getirilmektedir.⁵ Bu makalede ise Kur'ân'ın aşamalı indirilişi ifade eden rivâyetlerin, sened tenkidinin yapılması hedeflenmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in tedricen nâzil olması ile ilgili tartışmalar, düşünceler ve problemlerin detayları ilgili çalışmalara havale edilmiştir.

Kur'ân'ın Aşamalı İndirilmesi İle İlgili Rivâyetlerin İncelenmesi

Bu başlık altında, hadîs kaynaklarında yer alan Kur'ân'ın inzâli ile ilgili lafızları ve manaları birbirine yakın toplam on iki rivâyet incelenecektir. Her bir rivâyette yer alan râvilerle ilgili gerekli bilgiler verilecek, cerh ve ta'dîl âlimlerinin ilgili görüşleri kaydedilip tetkik edilecek ve böylece hadîslerin râvileri, dolayısıyla sened durumu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Mükerrer

---

310-311; Celaluddîn Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Şuayb Arnavût (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2008), 95; Muhammed Abdulazîm Zerkânî, *Menâhilu'l-'irfân fi ulûmu'l-Kur'ân*, thk. Fevâz Ahmed Zemerlî (Beyrut: Dâru'l-kitâbî'l-'Arabî, 1995), 1: 41.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Nasr Hâmid Ebu Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı*, çev. Mehmet Emin Maşalı, 3. bs. (Ankara: Otto Yayınları 2013), 73-94, 144-152; Ömer Özsoy, *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları*, 2. bs. (Ankara: Otto Yayınları, 2015), 64-72, 73-87; Düccane Cündioğlu, *Söz'ün Özü -Kelâm-ı İlahî'nin Tabiatına Dair-*, 5. bs. (İstanbul: Kapı Yayınları, 2014), 53-73; İshak Özgel, "Kur'an'ın Üç Aşamalı Nüzûlü Anlayışının Lugavî Temelleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Araştırmalar-İnsan Bilimleri Araştırmaları-*, 3/5-6 (2001): 89-114; Mustafa Öztürk, "Vahiyle Empati Kurmanın İmkânı -Muvâfakâtı Ömer Örneği-", *Kur'an, Tefsir ve Usûl Üzerine*, 1. bs. (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011), 231-234; Reşid Rıza, *Tefsiru'l-menâr*, 2. bs. (Mısır: Matbaatu'l-menâr, 1350), 2: 161; Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 2. bs. (Kahire: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 2000), 1: 257-263; 2: 132-133; Subhi Salih, *Mebâhis fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 10. bs. (Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1988), 49; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1991), 1: 307; Hasan Elik, *Kur'an'ın Korunmuşluğu*, 4. bs. (İstanbul: Fikir Yayıncılık, 2014), 71-74; Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi*, 22. bs. (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2012), 65-66.

olmaması için bir rivâyette ismi geçen râvi hakkında daha sonraki rivâyetlerde tekrar adı zikredildiğinde yeniden bilgi verilmeyecektir.

1. Rivâyet:

حدثنا عباد بن العوام ، عن داود ، عن عكرمة ، عن ابن عباس ، قال: "نزل القرآن جملةً من السماء العليا إلى السماء الدنيا في رمضان ، فكان الله إذا أراد أن يحدث شيئاً أحدثه."⁶

Abbâd b. el-Avvâm ← Dâvûd ← İkrime ← İbn Abbâs'tan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Kur’ân, toplu halde yüksek semâdan yakın semâya Ramazan’da indi. Allah bir şeyin olmasını istediğinde, onu gerçekleştirir.”

Bu rivâyette yer alan râviler ile ilgili bilgiler şöyledir:

Abdullah b. Abbâs

Abdullah b. Abbâs b. Abdilmuttalib el-Kuraşî el-Hâşimî, Hz. Peygamber’in (sav) amcasının oğludur. Hicretten üç yıl önce doğmuştur. Otuz ay Hz. Peygamber’in yanında kalmıştır. Rasûlullah (sav), İbn Abbâs’a “Allah’ım, ona hikmeti ve Kur’ân’ın te’vilini öğret”⁷ şeklinde dua etmiştir. Kur’ân’ın tefsirine dair en çok hadîs nakleden sahabilerden biri olarak tanınmaktadır.⁸ Ancak naklettiği bazı rivâyetlerden dolayı tenkid edilmiştir.⁹ Hz. Peygamber’in yanı sıra Ömer, Ali, Muâz, babası Abbâs, Abdurrahman b. Avf, Ebû Zer, Übey b. Ka’b, Zeyd b. Sâbit gibi sahabenin ileri gelenlerinden de nakillerde bulunmuştur. Saîd b. Cübeyr, İkrime, Mücâhid, Abdullah b. Ma’bed, Kureyb, Ebû Ma’bed Nâfiz, Ebû’t-Tufeyl, Ebû Ümâme b. Sehl, Urve b. Zübeyr, Tâvûs gibi tabiûnun ileri gelenleri ondan hadîs rivâyet etmişlerdir. Sahabî olduğundan dolayı âdil kabul edilmiştir. Zamanın fakîhi,

⁶ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk. Muhammed Avvâme, 1. bs. (Cidde: Dâru'l-kible li's-sekâfeti'l-İslâmiyye, 2006), 15: 527-528, h. no: 30813.

⁷ Ebû Abdillâh b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. M. Fuâd Abdulbâkî (Beyrut: Dâru'l-fikr, ty.), Sünnet, 11.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Nihat Yatkin, *Abdullah İbn Abbâs ve Hadis İlimindeki Yeri* (Erzurum: Yayın Evi Yayınları, 2012), 40-45.

⁹ Bkz. Mustafa Çetin, “Abdullah İbn Abbas (r.a.) ve Tefsiri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1983): 232-233; Yatkin, *Abdullah İbn Abbâs ve Hadis İlimindeki Yeri*, 115-125.

Kur'ân'ın Aşamalı İndirilişi İle İlgili Rivâyetlerin Sened Tenkidi | 181
tefsir imâmı ve tercümânü'l-Kur'ân olarak bilinmektedir. 68/687-88
tarihinde vefat etmiştir.¹⁰

İkrime

Ebû Abdillâh İkrime el-Kuraşî; müfessir, hâfız ve tâbiünun
ileri gelen âlimlerindedir. İbn Abbâs, Aişe, Ebû Hureyre, İbn
Ömer, Abdullâh b. Amr, 'Ukbe b. Âmir, Ali b. Ebî Tâlib gibi
sahabeden hadîs nakletmiştir. İbrahîm en-Neha'î, eş-Şa'bî, Amr b.
Dînâr, Ebû Şa'sâ Cabir b. Zeyd, Habîb b. Ebî Sâbit, Husayn b.
Abdirrahman, el-Hakem b. 'Uteybe, Abdullâh b. Kesîr ed-Dârî ve
Abdulkerîm el-Cezerî gibi âlimler ondan hadîs rivâyet etmişlerdir.
Sika bir râvi olarak bilinmektedir. 105/723 tarihinde vefat
etmiştir.¹¹

Dâvûd b. Ebî Hind

Ebû Muhammed Dâvûd b. Ebî Hind el-Horâsânî; Saîd b. el-
Müseyyib, Abû Osman en-Nehdî, Âmir eş-Şa'bî, Ebû Munîb el-
Cerşî, Muhammed b. Sîrîn, Ebû Nadre, Mekhûl gibi âlimlerden
hadîs dinlemiştir. Süfyân, Şu'be, Hammâd b. Seleme, Haşîm, İbn
Aliyye Yahya el-Kattân, Bişr b. el-Mufaddel, Yezîd b. Hârûn gibi
muhaddisler ondan hadîs rivâyet etmişlerdir. Sika bir râvi olarak
bilinmektedir. 140/757 tarihinde vefat etmiştir.¹²

Abbâd b. el-Avvâm

Ebû Sehl Abbâd b. el-Avvâm b. Ömer b. Abdillâh b. el-
Münzir el-Kellâbî, Mâlik el-Eşce'î, Abdullâh b. Ebî Necîh el-Mekkî,
Ebû İshâk eş-Şeybânî, İbn 'Avn, Saîd el-Cerîrî gibi kişilerden hadîs
nakletmiştir. Ahmed b. Hanbel, Amr en-Nâkîd, Ziyâd b. Eyyûb, Ali

---

¹⁰ Ebû'l-Haccâc Cemaleddin Yûsuf b. Abdirrahman b. Yûsuf Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beirut: Müessesetü'r-risale, 1980), 15: 154-162; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb Arnavût, 3. bs. (Beirut: Müessesetü'r-risale, 1985), 3: 331-333; Ebû'l-Fazl Şehabuddîn Ahmed İbn Hacer Askalânî, *Tehzibu't-tehzîb* (Haydarâbâd: Matbaatu dairatu'l-mearif en-nizâmî, 1325), 5: 276-280; İ. Lütfü Çakan ve Muhammed Eroğlu, "Abdullâh b. el-Abbâs b. Abdilmuttalib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 1: 76-79.

¹¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' Zührî İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir 'Ata (Beirut: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, 1990), 5: 219-224; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 20: 264-292; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5: 12-37.

¹² Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 8: 461-466; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 6: 376-379.

b. Müslim et-Tûsî, el-Hasen b. 'Arfe gibi muhaddisler ondan hadîs rivâyet etmişlerdir. Güvenilir bir râvi olarak bilinmektedir. 185/801 tarihinde vefat etmiştir.¹³

Değerlendirme:

İbn Abbâs ile birlikte bu rivâyetin senedinde toplam dört râvi bulunmakta olup ricâl kitaplarındaki yer alan bilgilere göre, bu râvilerin hepsi sika ve güvenilir kişilerdir. Ayrıca vefat tarihlerine göre, râviler arasında senedde herhangi bir kopukluk da bulunmamaktadır. Bu durumda sened tenkidi kriterlerine göre, bu rivâyet hakkında sahih değerlendirmesinde bulunmak mümkündür.

2. Rivâyet:

حدثنا معاوية بن هشام، قال: حدثنا عمار بن رزيق، عن الأعمش، عن حسان بن أبي الأشرس، عن سعيد بن جبير، عن ابن عباس في قوله: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾، قال: "دفع إلى جبريل ليلة القدر جملة، فوضع في بيت العزة ثم جعل ينزله تنزيلاً."¹⁴

Muâviye b. Hişâm ← Ammâr b. Ruzeyk ← A'meş ← Hassân b. Ebî'l-Eşres ← Saîd b. Cübeyr ← İbn Abbâs'tan şöyle nakledilmiştir: "Biz onu kadir gecesinde indirdik." âyeti hakkında: "(Kur'ân), Cibrîl'e ('aleyhi's-selâm), kadir gecesinde toplu halde verildi ve Beytü'l-izzeye konuldu. Sonra yavaş yavaş onu indirmeye başladı."

Bu rivâyetin senedinde yer alan Abdullah b. Abbas hakkında daha önce gerekli malumat verildiğinden dolayı mükerrer olmaması açısından burada yeniden bilgi verilmeyecektir.

Saîd b. Cübeyr

Ebû Abdillâh (Ebû Muhammed) Saîd b. Cübeyr b. Hişâm el-Esedî, 45/665 yılında Mekke'de doğmuştur. Hadîs ve tefsir konusundaki rivâyetleriyle bilinen tâbiûnun ileri gelen âlimlerindedir. İlk eğitimini Mekke'de Abdullah b. Abbâs'tan almıştır. Abdullah b. Abbâs'ın yanı sıra Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyr, Ebû Saîd el-Hudrî, Adî b. Hâtim et-Tâî, Abdullah b. Muğaffel ve Enes b. Mâlik gibi sahâbîlerden; 'Amr b. Meymûn ve Ebû Abdurrahman es-Sülemî gibi tâbiûndan hadîs rivâyet etmiştir. Kûfe'de bir ders halkası oluşturmuş ve çok sayıda

¹³ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 14: 140-144; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 8: 511-512; İbn Hacer, *Tehzibu't-tehzîb*, 5: 99-100.

¹⁴ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk. Muhammed Avvâme, 1. bs. (Cidde: Dâru'l-kible li's-sekâfeti'l-İslâmiyye, 2006), 15: 527-528, h.no: 30816.

Kur'ân'ın Aşamalı İndirilişi İle İlgili Rivâyetlerin Sened Tenkidi | 183
öğrencisi olmuştur. Ebû Sâlih es-Semmân, Hassân b. Ebî Eşres, Mücâhid b. Cebr, İkrime el-Berberî, Adî b. Sâbit, Meymûn b. Mihrân, Simâk b. Harb, İbn Şihâb ez-Zührî, Amr b. Dînâr, Ebû İshak es-Sebî'î, Mâlik b. Dînâr, Eyyûb es-Sahtiyânî ve A'meş gibi âlimler ondan ders almışlardır. Öğretim faaliyetinin yanı sıra kendisine müracaat edenlere fetva vermiş ve devlet idaresinde görev almıştır. Hadîs, tefsir ve fıkıh başta olmak üzere İslâmî ilimlerde otorite kabul edilen Saîd b. Cübeyr, hadîs münekkittleri tarafından sika, âlim, âbid ve zâhid bir kişi olarak tanıtılmıştır. 94/713 tarihinde vefat etmiştir.¹⁵

Hassân b. Ebî'l-Eşres

Hassân b. Ebî'l-Eşres el-Kâhilî el-Esedî; Saîd b. Cübeyr, Şureyh b. el-Hâris el-Kâdî, Muğîs b. Semî, Ebû Ubeyde b. Abdillâh b. Mes'ûd gibi muhaddislerden hadîs nakletmiştir. Süleyman el-A'meş, Abdullâh b. Habîb b. Ebî Sâbit ve Mansûr b. el-Mu'temir ondan hadîs rivâyet etmişlerdir. Sika bir râvi olarak bilinmektedir.¹⁶ Vefat tarihi ile ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

A'meş

Ebû Muhammed Süleymân b. Mihrân el-Kûfî el-Esedî el-A'meş, Rey yöresinde Dünbâvend'de (Dübâvend) veya Kûfe'de 61/680-81 tarihinde doğmuştur. Yahyâ b. Vessâb, Zeyd b. Vehb, İbrâhim en-Nehâî, Mücâhid b. Cebr, Ebü'l-Âliye er-Riyâhî ve Âsım b. Ebü'n-Necûd gibi Kûfe'nin meşhur âlimlerden ders okumuştur.

---

¹⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6: 267-277; Ebû Bekr Ahmed b. Ali Muhammed İsfahânî İbn Mencûye, *Ricâlu Sahih-i Müslim*, thk. Abdullâh Leysî (Beyrut: Daru'l-marife, 1407), 1: 238-239; Ebü'l-Hasan Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-'Iclî el-Kûfî, *Ma'rifetü's-sikât min ricâli ehli'l-'ilm ve'l-hadîs ve mine'd-da'if ve zikri mezâhibihim ve ahbârihim*, thk. Abdualîm Abdulazîm Bestevî (Medinetü'l-münevver: Mektebetü'd-dâr, 1985), 395; Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris İbn Ebî Hatim Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dil* (Beyrut: Daru ihyai't-turâsî'l-Arabî, 1952) 4: 9; Ahmed el-Hatîb Bağdadî, *Tarihu Bağdad*, thk. Beşşâr Avvâd Marûf (Beyrut: Daru'l-garbi'l-İslâmî, 2000), 7: 413; Ebû Zekeriyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lüğât* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2008), 1: 216-217; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 10: 358-376; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4: 321-343; İbn Hacer, *Tehzibu't-tehzîb*, 4: 11-14; Mehmet Efendioğlu, "Saîd b. Cübeyr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 35: 552-554.

¹⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 6: 12-13; İbn Hacer, *Tehzibu't-tehzîb*, 2: 246.

Hadîs, kıraat, fıkıh ve ferâiz ilimleriyle de meşgul olmuştur. Hadîs ilminde şöhreti kısa zamanda her tarafa yayılmıştır. Saîd b. Cübeyr, Kays b. Ebû Hâzim, Ebû Vâil Şakık b. Seleme ve Şa'bî gibi muhaddislerden rivâyette bulunmuştur. Ebû Hanîfe, Şu'be, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne ve Abdullah b. Mübârek gibi âlimler ondan hadîs rivâyet etmişlerdir. 148/765 tarihinde vefat etmiştir. Hadîs ilminde hâfızlık mertebesine yükselmiştir. Enes b. Mâlik ve Abdullah b. Ebû Evfâ'dan mürsel olarak rivâyet ettiği hadîslerde tedlîs yapması dışında sika kabul edilmiştir. Dürüstlüğü ve doğru sözlülüğü sebebiyle, "mushaf" diye anılmıştır.¹⁷

Ammâr b. Ruzeyk

Ebü'l-Ehvas Ammâr b. Ruzeyk ed-Dabbî et-Temîmî el-Kûfî; Ebû İshâk es-Seb'î, el-A'meş, Mansûr, Abdullah b. İsa b. Abdirrahman, Atâ b. es-Sâib, Muğîre b. Muksim, Fıtr b. Halîfe gibi kişilerden hadîs nakletmiştir. Ebü'l-Cevâb el-Ehvas b. Cevâb, Ebü'l-Ehvas Sellâm b. Selîm el-Kûfî, Ebû Ahmed ez-Zübeyrî, Zeyd b. el-Habâb gibi âlimler ondan hadîs rivâyet etmişlerdir. Sika bir râvi olarak bilinmektedir. 159/776 tarihinde vefat etmiştir.¹⁸

Muâviye b. Hişâm

¹⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6: 342-343; İbn Mencûye, *Ricâlu sahih-i müslim*, 1: 264-266; Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe Dîneverî, *el-Me'ârif*, thk. Servet Ukkâşe (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-'âmme, 1992), 489-490; Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 6: 146-147; Ebû Hafs Ömer b. Ahmed İbn Şahin, *Tarihu esmâi's-sikât*, thk. Subhî Samarra'î (Kuveyt: Dâru's-selefiyye, 1984), 14; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 12: 76-92; Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, thk. Zekeriyya Umeyrât (Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1998), 1: 154; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî İbn Hacer Askalânî, *Tabakâtü'l-müdellisîn*, thk. Âsım b. Abdillâh Karyûtî (Amman: Mektebetü'l-menâr, 1983), 33; Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed b. Mûsa Bedruddîn 'Aynî, *Meğâni'l-ahyâr fi ricâli me'âni'l-âsar*, thk. Muhammed Hasen İsmail (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2006), 1: 448-449; Ebü'l-Vefâ İbrahim b. Muhammed b. Halil Sebt İbn 'Acmi, *et-Tebyîn liesmâi'l-müdellisîn*, thk. Yahya Şefik Hasen (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1986), 31; Mücteba Uğur, "A'meş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 3: 54.

¹⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 21: 189-190; Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Mizanü'l-i'tidal fi nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1963), 3: 164; İbn Hacer, *Tehzibu't-tehzîb*, 7: 400-401.

Ebü'l-Hasen Muaviye b. Hişâm el-Kısâr el-Ezdî; Süfyân es-Sevrî, Ali b. Sâlih Şeybân en-Nahvî, Mâlik b. Enes, Hişâm b. Sa'd, İmrân b. Enes b. el-Hâris Hamze ez-Ziyât, Şerîk, Ammâr b. Ruzeyk, el-Minhâl b. Halife gibi muhaddislerden hadîs rivâyet etmiştir. Ahmed, İshâk, İbn Ebî Şeybe, Ebû Kureyb, Şuayb b. Eyyûb es-Sarîfînî, el-Kâsım b. Zekeriyya b. Dînâr, Mahmûd b. Ğaylân, el-Hasen b. Ali el-Hilâl gibi âlimler ondan hadîs nakletmişlerdir. Sika bir râvi olarak bilinmektedir. 204-5/819-20 tarihinde vefat etmiştir.¹⁹

Değerlendirme:

Bu rivâyetin senedinde toplam altı râvi yer almaktadır. Senedinde herhangi bir kopukluk bulunmamaktadır ve râvileri de sikadır. Sened tenkidi kriterlerine göre bu rivâyetin sahih olduğunu söylemek mümkündür.

3. Rivâyet:

حدثنا محمد بن عبد الله بن عبد الرحيم قال ثنا الفريابي عن سفیان عن الأعمش عن حسان عن سعيد بن جبیر عن بن عباس قال: "فصل القرآن من الذكر فوضع في بيت العزة في السماء الدنيا فجعل جبريل عليه السلام ينزل على النبي صلى الله عليه وسلم يرتله ترتيلا قال سفیان خمس آيات ونحوها."²⁰

Muhammed b. Abdullah b. Abdirrahman ← Muhammed b. Yusuf el-Firyâbî ← Süfyan es-Sevrî ← A'meş ← Hassân b. Ebi'l-Eşres ← Saîd b. Cübeyr ← İbn Abbâs'tan şöyle nakledilmiştir: "Kur'ân, ez-Zikir'den ayrılarak yakın semâdaki Beytü'l-'izzeye konuldu. Ardından Cibrîl ('aleyhi's-selâm), onu Nebî'ye (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) indirmeye ve yavaş yavaş okumaya başladı." Süfyân şöyle dedi: "Beş âyet ve ona benzer."

Bu rivâyetin senedinde yer alan Abdullah b. Abbâs, Saîd b. Cübeyr, Hassân b. Ebi'l-Eşres ve A'meş hakkında daha önce gerekli malumat verilmiştir.

Süfyan es-Sevrî

Ebü Abdullah Süfyân b. Saîd b. Mesrûk es-Sevrî el-Kûfî, Süleyman b. Abdilmelik döneminde 97/715 yılında doğmuştur. Küçük yaşta babasının yanında eğitimine başlamış olup Ca'fer es-Sâdık, Hammâd b. Ebî Süleyman, Ebû İshak es-Seb'î, A'meş, İbnü'l-Mu'temir, İbn Şübrüme, Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî

¹⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 28: 218-220; Zehebi, *Mizanü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, 4: 138; İbn Hacer, *Tehzibu't-tehzîb*, 10: 218-219.

²⁰ Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdulmun'im Şelebî (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2001), 7: 247, h. no: 7937.

Leylâ, Amr b. Dînâr, İbn Cüreyc, Abdullah b. Dînâr, Ebü'z-Zinâd, Rebîa b. Ebî Abdirrahman, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî Eyyûb es-Sahtiyânî, Âsım el-Ahvel, Abdullah b. Avn, Osman el-Bettî, Âsım b. Behdele ve Hamza b. Habîb gibi dönemin önde gelen âlimlerinden ders alarak fıkıh, tefsir ve hadîs gibi ilimlerde söz sahibi olmuştur. 161/778 tarihinde Basra'da vefat etmiştir. Hadîs sahasında sika ve güvenilir bir kimse olarak bilinmektedir.²¹

Muhammed b. Yusuf el-Firyâbî

Ebû Abdillâh Muhammed b. Yusuf b. Vâkıd b. Osman el-Firyâbî ed-Dabbî, 120/738 yılı civarında doğmuştur. Filistin Kayseriyye bölgesindedir. Yunus b. Ebî İshâk, Fıtr b. Halife, Mâlik b. Muğûl, Ömer b. Zer, Evzâ'î ve es-Sevrî gibi âlimlerden hadîs dinlemiştir. Buhârî, Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Yahya, İshâk el-Kûsenc, Seleme b. Şebib, Muhammed b. Sehl b. Asker, Ebû Bekir b. Zencûye, Ebû Muhammed ed-Dârimî ve Abdullah b. Muhammed b. Ebî Meryem gibi kişiler ondan hadîs almışlardır. 212/827 yılında vefat etmiştir. Sâlih ve sika bir kişi olarak bilinmektedir.²²

Muhammed b. Abdillâh b. Abdirrahman

Muhammed b. Abdillâh b. Abdirrahman b. Saîd ez-Zührî el-Mısırî el-Berkî; Amr b. Ebî Seleme Tenîsî, Esed b. Mûsa, Muhammed b. Yusuf el-Firyâbî, Ebû Abdirrahman el-Mukrî, Abdulmelik b. Hişam gibi âlimlerden hadîs dinlemiştir. Ebû Dâvûd, Nesâî, Muhammed b. el-Me'âfî, Ömer b. Buceyr gibi muhaddisler ondan hadîs nakletmişlerdir. 249/863 yılında vefat

²¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 6: 350-351; Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-âyyân ve enbâü ebnâi'z-zemân*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru sâdır, 1978), 2: 386-387; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 11: 154-169; Recep Özdirek ve Ali Hakan Çavuşoğlu, "Süfyân es-Sevrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 38: 23-28.

²² Ebü'l-Velid Süleyman b. Halef b. Sa'd Bâcî, *et-Ta'dil ve'l-cerh limen harace lehu'l-Buhârî fi'l-câmi's-sahîh*, thk. Ebû Lübâbe Hüseyin (Riyad: Dâru'l-livâ, 1986), 2: 685; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 27: 52-61; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 10: 114-118; Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, 1: 275; Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali İbn Hacer Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme (Dimeşk: Dâru'r-reşîd, 1991), 515; İbn Hacer Askalânî, *Lisânu'l-mizân*, thk. Abdulfettah Ebû Ğudde (Beyrut: Mektebetü'l-metbûati'l-İslâmiyye, 2002), 9: 419; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 9: 535-537.

Kur'ân'ın Aşamalı İndirilişi İle İlgili Rivâyetlerin Sened Tenkidi | 187
etmiştir. Sika olarak bilinen Muhammed b. Abdillâh'ın "ed-Duafâ"
isimli bir eseri de bulunmaktadır.²³

Değerlendirme:

Bu hadîs, Nesaî'nin *Sünenü'l-kübra* isimli eserinde yer almaktadır. İbn Abbâs ile birlikte senedde toplam yedi râvi bulunmaktadır. Ricâl kitaplarında yer alan bilgilere göre, bu râvilerin hepsi de sika ve güvenilir kişilerdir. Ayrıca râviler arasında senedde herhangi bir kopukluk da bulunmamaktadır. Bu durumda sened tenkidi kriterlerine göre, bu rivâyet için sahih değerlendirmesinde bulunmak mümkündür.

4. Rivâyet:

حدثنا أبو خالد يزيد بن سنان قال حدثنا الحسن بن عمر بن شقيق قال ثنا جرير، عن الأعمش، عن حسان أبي الأشرس، عن سعيد بن جبیر، في قوله تعالى: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ [القدر: 1] قال: "أنزل القرآن ليلة القدر إلى السماء الدنيا فوضع في بيت العزة."²⁴

Ebû Hâlid Yezîd b. Sinân ← el-Hasen b. Ömer b. Şekîk ← Cerîr ← A'meş ← Hassân b. Ebi'l-Eşres ← Saîd b. Cübeyr'den rivayet edildiğine göre: "Biz onu kadir gecesinde indirdik." âyeti hakkında şöyle demiştir: *Kur'ân dünya semâsına kadir gecesinde indirildi ve Beytü'l-'izzeye konuldu.*"

Bu rivâyetin senedinde yer alan râvilerden Saîd b. Cübeyr, Hassân b. Ebi'l-Eşres ve A'meş hakkında daha önce gerekli malumat verilmiştir.

Cerîr b. Abdilhamîd

Ebû Abdillâh Cerîr b. Humeyd ed-Dabbî el-Kûfî; Abdulmelik b. 'Umeyr, Beyân b. Bişr, Abdulaziz b. Refî', Muğîre b. Mukassem, Mutarraf b. Tarîf, el-A'lâ b. el-Müseyyeb, Sa'lebe b. Süheyl, Âsum el-Ehval, Süleyman et-Teymî, Hişâm b. 'Urve, Yahya b. Saîd el-Ensârî, İbrahîm b. Muhammed b. el-Müntaşir, Rakabe b. Muskale, Atâ b. es-Sâib, Leys b. Ebî Selîm gibi âlimlerden hadîs nakletmiştir. İbnu'l-Mübârek, Muhammed b. İsâ b. et-Tıbbâ', Yahya b. Yahya, Kuteybe, Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Ma'în, Ali b. el-Medînî, Ebû

²³ Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 7: 301; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 25: 503-505; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 13: 46-47; Safiyyüddîn Ahmed İbnu Abdillâh Hazrecî Yemenî, *Hulâsatü tezhibi tehzîbi'l-kemâl*, thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde (Beyrut: Dâru'l-beşâir, 1416), 345; İbn Hacer, *Takrîbu't-tehzîb*, 488; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 9: 263; Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, 2: 569-570.

²⁴ Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed Ensârî Dûlâbî, *el-Künâ ve'l-esmâ*, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed Faryâbî (Beyrut: İbn Hazm, 2000), 1: 361.

Bekr b. İbn Şeybe, İshâk b. Rahûye gibi muhaddisler ondan hadîs rivâyet etmişlerdir. Sika bir râvi olarak bilinmektedir. 188/804 tarihinde vefat etmiştir.²⁵

el-Hasen b. Ömer

Ebû Ali el-Hasen b. Ömer b. Şekîk el-Belhî, Yezîd b. Zerî'; Abdulvâris, Mu'temer b. Süleymân, Hammâd b. Zeyd, Ca'fer ed-Dabbî, Cerîr b. Abdilhamîd, İbnü'l-Mübârek gibi âlimlerden hadîs nakletmiştir. Buhârî, Ahmed b. en-Nasr en-Nîsâbü'rî, Ca'fer el-Firyâbî, Abdullah b. Ahmed, Ebû Zür'a, Ebû Hâtem, Mûsâ b. İshâk el-Ensârî, el-Hasen b. Süfyân, Ebû Ya'la gibi muhaddisler ondan hadîs rivâyet etmişlerdir. Sika bir râvi olarak bilinmektedir. 232/846 tarihinde vefat etmiştir.²⁶

Yezîd b. Sinân

Ebû Hâlid Yezîd b. Sinân el-Basrî el-Kazzâz; Yahya b Saîd el-Kattân, Mu'âz b. Hişâm, el-'Akdî, Abdurrahman b. Mehdî gibi âlimlerden hadîs nakletmiştir. Nesâî, Ebû Avâne el-İsferâyînî, Ebû Ca'fer et-Tahâvî, Abdurrahman b. Ebî Hâtem gibi muhaddisler ondan hadîs rivâyet etmişlerdir. Sika bir râvi olarak bilinmektedir. 264/877 tarihinde vefat etmiştir.²⁷

Değerlendirme:

Bu rivâyetin senesinde toplam altı râvi bulunmakta olup ricâl kitaplarında yer alan bilgilere göre, bu râvilerin hepsi sika ve güvenilir kişilerdir. Maktu hadîs olarak değerlendirildiğinde rivâyet, sened açısından sahihtir. Ancak bütüncül yaklaşımla konu ile ilgili tüm rivâyetler bir araya getirildiğinde senedde İbn Abbâs'ın düştüğünü görülmektedir. Bu durum ölçü alındığında bahse konu rivâyet hakkında sahih değerlendirmesinde bulunmak mümkün değildir.

²⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 4: 540-551; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 9: 9-18; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 2: 75-77.

²⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 6: 278-280; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 2: 308-309.

²⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 32: 152-154; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 12: 554; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 11: 335.

5. Rivâyet:

حدثنا عبد الله بن محمد بن سعيد بن أبي مرزوق، ثنا محمد بن يوسف الفريابي، ثنا سفیان، عن الأعمش، عن حسان أبي الأشرس، عن سعيد بن جبیر، عن ابن عباس قال: " فصل القرآن من الذكر، فوضع في بيت العزة في السماء الدنيا، فجعل جبريل ينزله على النبي صلى الله عليه وسلم يرتله ترتيلاً"²⁸

Abdullah b. Muhammed b. Saîd b. Ebî Meryem ← Muhammed b. Yusuf el-Firyâbî ← Süfyan es-Sevrî ← A'meş ← Hassân b. Ebi'l-Eşres ← Saîd b. Cübeyr ← İbn Abbâs'tan şöyle nakledilmiştir: "Kur'ân, ez-Zikir'den ayrılarak yakın semâdaki beytü'l-izzeğe konuldu. Ardından Cibrîl ('aleyhi's-selâm), onu Nebî'ye (sallallahu 'aleyhi ve sellem) indirmeye ve yavaş yavaş okumaya başladı."

Bu rivâyetin senedinde yer alan Abdullah b. Abbâs, Saîd b. Cübeyr, Hassân b. Ebi'l-Eşres, A'meş, Süfyan es-Sevrî ve Muhammed b. Yusuf el-Firyâbî hakkında daha önce gerekli malumat verildiğinden dolayı mükerrer olmaması açısından burada yeniden bilgi verilmeyecektir.

Abdullah b. Muhammed b. Saîd b. Ebî Meryem

Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Saîd b. Ebî Meryem el-Cehmî; Muhammed b. Yusuf el-Firyâbî, Amr b. Ebî Seleme et-Tunîsi gibi muhaddislerden hadîs nakletmiştir. Ebü'l-Kâsım et-Taberânî, Ahmed b. Kâsım el-Mâlikî, Ali b. Muhammed el-Mısrî el-Va'îz gibi âlimler ondan hadîs dinlemişlerdir. 281/894 tarihinde vefat etmiştir. Zayıf bir râvî olarak kabul edilmiştir.²⁹

Değerlendirme:

Bu rivâyetin senedinde toplam yedi râvî yer almaktadır. Son râvî Abdullah b. Muhammed b. Saîd b. Ebî Meryem dışında diğer râvîler sikadır. Bu durumda bu rivâyet hakkında sened tenkidi ölçülerine göre sahih değerlendirmesinde bulunmak mümkün değildir.

6. Rivâyet:

حدثنا محمد بن عبد الله الحضرمي ثنا جمهور بن منصور ثنا عمرو بن عبد الغفار ثنا الأعمش ثنا حسان أبو الأشرس عن سعيد بن جبیر عن ابن عباس في قوله: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ قال: "أنزل القرآن جملة واحدة"

²⁸ Süleyman b. Ahmed Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefî (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ty.), 12: 32, h.no: 12381.

²⁹ Bkz. Ebü't-Tayyib Nâyif b. Salâh b. Ali Mansûrî, *İrşadu'l-kâsî ve'l-dânî ila terâcimi şuyûhi't-Taberânî*, nşr. Sa'd b. Abdillâh el-Hamîd (Riyad: Dâru'l-kıyân, 2006), 386-387; Ebû Amr Ahmed b. Atıyye Vekîl, *Neslü'n-nibâl bî mu'cemi'r-ricâl* (Kahire: Dâru İbn Abbâs, 2012), 2: 395-396.

حتى وضع في بيت العزة في السماء الدنيا ونزله جبريل عليه السلام على محمد صلى الله عليه و سلم بجواب كلام العباد وأعمالهم.³⁰

Muhammed b. Abdillâh el-Hadramî ← Cumhûr b. Mansûr ← Amr b. Abdilğaffâr ← A'meş ← Hassân b. Ebi'l-Eşres ← Saîd b. Cübeyr ← İbn Abbâs'tan şöyle nakledilmiştir: "Biz onu kadîr gecesinde indirdik." âyeti hakkında: Kur'ân topluca indirilip, yakın semâdaki beytü'l-'izzeye konuldu. Cibrîl ('aleyhi's-selâm) ise onu, insanların sözleri ve fiillerine cevap olarak Muhammed'e (sallallâhu 'aleyhi ve selem) indirdi."

Bu rivâyetin senedinde yer alan Abdullah b. Abbâs, Saîd b. Cübeyr, Hassân b. Ebi'l-Eşres ve A'meş hakkında daha önce gerekli malumat verilmiştir.

'Amr b. Abdilğaffâr el-Fukeymî

'Amr b. Abdilğaffâr; A'meş, el-Hasen b. 'Amr ve Ebû Hamze es-Semâlî'den hadîs nakletmiştir. El-Hüseyin b. Ali b. Yezid es-Sadânî, Kuteybe b. Saîd ondan hadîs rivâyet etmişlerdir. Zayıf bir râvi olarak bilinmektedir. 202/818 tarihinde vefat etmiştir.³¹

Cumhûr b. Mansûr

Cumhûr b. Mansûr; Yûsuf b. el-Mâcişûn, Vehb b. Hakîm el-Ezdî, Selîm b. Ahdar ve Heşim'den hadîs nakletmiştir. Muhammed b. Abdillâh el-Hadramî, Muhammed b. Osman b. Ebî Şeybe ondan hadîs rivâyet etmiştir. İbn Hibbân, Cumhûr b. Mansûr'u sika râviler arasında kabul etmektedir.³² Vefat tarihi ile ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Muhammed b. Abdillâh el-Hadramî

Ebû Cafer Muhammed b. Abdillâh b. Süleyman el-Mıtayyen el-Hadramî; Ahmed b. Yûsuf, Yahya b. Bişr el-Harîrî, Saîd b. Amr

³⁰ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 12: 32, h.no: 12382.

³¹ Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali İbnu'l-Cevzi, *ed-Duafa ve'l metrukîn*, thk. Abdillâh el-Kadî (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1406), 2: 228; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefayâtu'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, 2003), 5: 138; Ebu'l-Fidâ Kasım İbn Kutluboğa, *es-Sikât mimmen lem yeka'u fi'l-Kütübî's-Sitte*, thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim (San'a: Merkezü'n-nu'mân, 2011), 7: 354-355.

³² Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed İbn Hibbân Temîmî, *es-Sikatu li-İbn Hibbân* (Haydarâbâd: Dairatu'l-mearifu'l-Osmanî, 1973), 8: 167; Târik b. Muhammed Âl Nâcî, *et-Tezyîl 'ala kütübî'l-cerh ve't-ta'dîl* (Kuveyt: Mektebetü'l-İslâmîyye, 2004), 58.

Kur'ân'ın Aşamalı İndirilişi İle İlgili Rivâyetlerin Sened Tenkidi | 191
el-Eş'asî, Yahya b. el-Hamânî, Ali b. Hakîm gibi muhaddislerden hadîs nakletmiştir. Ebû Bekr en-Neccâd, İbn Akde, Taberânî, Ebû Bekr el-İsmâîlî, Ali b. Abdirrahman el-Bukâî, Ali b. Hassân el-Cedelî, Ebû Bekr b. Ebî Dârim ondan hadîs rivâyet etmişlerdir. Sika bir râvi olarak bilinmektedir. 297/909 tarihinde vefat etmiştir.³³

Değerlendirme:

Bu rivâyetin senedinde toplam yedi râvi yer almaktadır. Senedde yer alan 'Amr b. Abdilgaffâr el-Fekîmî dışında tüm râviler sikadır. Senedde zayıf bir râvi olması hasebiyle bu rivâyet hakkında sened tenkidi ölçülerine göre sahih değerlendirmesinde bulunmak mümkün değildir.

7. Rivâyet:

أخبرنا أبو عبد الله محمد بن عبد الله الصفار حدثنا أبو طاهر الزبيري حدثنا محمد بن عبد الله الأصبهاني حدثنا الحسن بن حفص حدثنا سفيان عن الأعمش عن حسان بن حريث عن سعيد بن جبير عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: "فصل القرآن من الذكر فوضع في بيت العزة في السماء الدنيا فجعل جبريل عليه السلام ينزله على النبي صلى الله عليه وسلم ويرتله ترتيلاً." هذا حديث صحيح الإسناد ولم يخرجاه.³⁴

Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh es-Saffâr ← Ebû Tâhir ez-Zübeyrî ← Muhammed b. Abdillâh el-Esbehânî ← Hüseyin b. Hafs ← Süfyan es-Sevrî ← A'meş ← Hassân b. Harîs ← Saîd b. Cübeyr ← İbn Abbâs'tan şöyle nakledilmiştir: "Kur'ân, ez-Zikir'den ayrılarak yakın semâdaki beytü'l-'izzeye konuldu. Ardından Cibrîl ('aleyhi's-selâm), onu Nebî'ye (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) indirmeye ve yavaş yavaş okumaya başladı."

Bu rivâyetin senedinde yer alan Abdullâh b. Abbâs, Saîd b. Cübeyr, A'meş ve Süfyan es-Sevrî hakkında daha önce gerekli malumat verilmiştir.

Hassân b. Harîs

Ebû's-Sivâr Hassan b. Harîs el-'Adevî; Ali b. Ebî Tâlib ve 'İmrân b. Husayn gibi sahabeden hadîs rivâyet etmiş olup Haccâc döneminin ileri gelen âlimlerden biri kabul edilmiştir.³⁵ Eş'as b. Abdillâh, Hâlid b. Rebâh el-Hezelî, Sa'id el-Cerîrî, Süleyman el-'Ameş, Abdullâh b. Avn ve Katâde gibi muhaddisler ondan hadîs

³³ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 14: 41-42; İbn Kutluboğa, *es-Sikât mimmen lem yeka'u fi'l-Kütübi's-Sitte*, 8: 380.

³⁴ Muhammed b. Abdillâh Hâkim Nisâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdülkadir Ata, 2. bs. (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2002), 2: 242, h.no: 2881.

³⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 7: 151-152

rivâyet etmişlerdir. Sika râvilerdendir.³⁶ Buhârî, Müslim ve Nesâî'de rivâyetleri bulunmaktadır.³⁷ Vefat tarihi ile ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Hüseyn b. Hafs

Hüseyn b. Hafs b. el-Fadl b. Yahya b. Zekvân el-Hemedânî, aslen Kûfe'lidir. Kufe ekolünün önemli temsilcilerinden biri olup döneminin ileri gelen âlimlerinden sayılmıştır. Sika bir râvidir. Süfyân es-Sevrî, İsrâîl, İbrahim b. Tahhân, Abdulazîz b. Ebî Ruvvâd, Süfyan b. 'Uyeyne, Hişam b. Sa'd, Kâdı Ebû Yusuf'tan hadîs rivâyet etmiştir. Torunu Ahmed b. Muhammed b. Hüseyn, İsmail Semûye, Esîd b. Âsım, Ömer b. Şeybe, Ahmed b. el-Furât, Ebû Kallâbe er-Rekkâşî, Muhammed b. İsmail es-Sâiğ ve Yahya b. Hâtem el-Askerî gibi âlimler ondan hadîs nakletmişlerdir. 218/833 tarihinde vefat etmiştir.³⁸

Muhammed b. Abdullah el-Esbehânî

Bu râvi ile ilgili herhangi bir bilgiye ilgili kaynaklarda ulaşmak mümkün olamamıştır.

Ebû Tâhir ez-Zübeyrî

Bu râvi ile ilgili herhangi bir bilgiye ilgili kaynaklarda ulaşmak mümkün olamamıştır.

Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah es-Saffâr

Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah es-Saffâr el-Esbehânî; Ahmed b. Âsım, Üseyd b. Âsım, Ahmed b. Mehdî, Ubeyd el-Gazzâl, Ahmed b. Mihrân b. Hâlid, Muhammed b. el-Ferec el-Ezrak, Ahmed b. 'Ubeydillah en-Nursî, İbn Ebî Üsâme, Ebû Bekr b. Ebî Dünya ve Ali b. Abdilazîz gibi muhaddislerden hadîs dinlemiştir. Ebû Ali el-Hâfız, Ebû Abdullah el-Hâkim, Ebü'l-Hüseyn el-Haccâcî, İbn Mende, Ebû Saîd es-Sayrafî, Muhammed b. İbrahîm el-Cürçânî gibi âlimler ondan hadîs nakletmişlerdir.

³⁶ İbn Mencûye, *Ricâlu Sahih-i Müslim*, 1: 168; Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 6: 146-147; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4: 162; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâ'ir-ricâl*, 33: 392-393; Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *el-Keşşâf fi ma'rifeti men lehu rivâyetün fi Kütübi's-Sitte*, nşr. Muhammed Avvâme ve Ahmed Muhammed Nemr el-Hafîb (Cidde: Dâru'l-kible li's-sekâfeti'l-İslâmiyye, 1992), 2: 432; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, 12: 123.

³⁷ Kuraşî, *et-Tekmil fi'l-cerh ve't-ta'dil*, 3: 232.

³⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 6: 369-372; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 10: 356-357; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 2: 337-338; Hazrecî, *Hulâsatü tezhîbi tehzîbi'l-kemâl*, 82.

Kur'ân'ın Aşamalı İndirilişi İle İlgili Rivâyetlerin Sened Tenkidi | 193
339/950 tarihinde vefat etmiştir. Güvenilir bir kimse olarak bilinmektedir.³⁹

Değerlendirme:

Bu rivâyetin senedinde toplam dokuz râvi yer almaktadır. Muhammed b. Abdillâh el-Esbehânî ve Ebû Tâhir ez-Zübeyrî hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu iki râvi dışında senedde yer alan kişiler sikadır. Ancak bahse konu iki kişi hakkında ihtiyaç duyulan bilgi elde edilemediğinden dolayı bu rivâyet hakkında sened tenkidi kriterlerine göre sahih değerlendirmesinde bulunmak mümkün değildir.

8. Rivâyet:

أخبرنا أبو بكر الشافعي حدثنا إسحاق بن الحسن بن ميمون حدثنا أبو حذيفة حدثنا سفيان عن الأعمش عن حسان عن سعيد بن جبير عن بن عباس رضي الله عنهما قال: "فصل القرآن من الذكر فوضع في بيت العزة في السماء الدنيا فجعل جبريل عليه السلام ينزله على النبي صلى الله عليه وسلم ورتلناه ترتيلاً قال سفيان خمس آيات ونحوها." هذا حديث صحيح الإسناد ولم يخرجاه.⁴⁰

Ebû Bekir eş-Şâfi'î ← İshâk b. el-Hasen b. Meymûn ← Ebû Huzeyfe ← Süfyan es-Sevrî ← A'meş ← Hassân b. Ebi'l-Eşres ← Saîd b. Cübeyr ← İbn Abbâs'tan şöyle nakledilmiştir: "Kur'ân, ez-Zikir'den ayrılarak yakın semâdaki beytü'l-izzeye konuldu. Ardından Cibrîl ('aleyhi's-selâm), onu Nebî'ye (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) indirmeye ve yavaş yavaş okumaya başladı." Süfyan şöyle dedi: "Beş âyet ve ona benzer."

Bu rivâyetin senedinde yer alan Abdullah b. Abbâs, Saîd b. Cübeyr, Hassân b. Ebi'l-Eşres, A'meş ve Süfyan es-Sevrî hakkında daha önce gerekli malumat verilmiştir.

Ebû Huzeyfe Mûsa b. Mes'ûd en-Nehdî el-Basrî

Ebû Huzeyfe Mûsa b. Mes'ûd en-Nehdî el-Basrî; İkrime b. 'Ammâr, Eymen b. Nâbil, İbrahîm b. Tahmân, Zâide, es-Sevrî, Şubl b. 'Abbâd, Züheyr b. Muhammed et-Temimî gibi âlimlerden hadîs rivâyet etmiştir. Buhârî, Tirmizî, el-Hasen b. Ali el-Hilal vasıtasıyla İbn Mâce, Ahmed b. Muhammed b. el-Ma'lî el-Âdemî, Ahmed b. Muhammed b. Metûye, 'Abd b. Humeyd, ez-Zühli, Ebû Mûsa b. el-Müsenna, Ebû Hâtem, Ahmed b. Saîd ed-Dârimî gibi muhaddisler ondan hadîs nakletmişlerdir.⁴¹ Ebû Huzeyfe ile ilgili cerh ve ta'dil

³⁹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 15: 437-438.

⁴⁰ Hâkim Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 2: 667-668, h.no: 4216.

⁴¹ İbn Hacer, *Tehzibu't-tehzîb*, 10: 370.

noktasında birbirini nakzedici farklı değerlendirmeler olmuştur. 220/835 tarihinde vefat etmiştir.⁴²

İshak b. el-Hasen b. Meymûn

İshak b. el-Hasen b. Meymûn el-Bağdâdî el-Harbî, 190/806 yılı civarında doğmuştur. Hûze b. Halife, Hüseyin b. Muhammed el-Mervezî, Mûsa b. Dâvûd, Affân b. Müslim, Ebû Nuaym, Ebû Huzeyfe Mûsa b. Mes'ûd ve el-Ka'nebî ondan hadîs dinlemiştir. Muhammed b. Muhalled, Ebû Bekir en-Neccâd, Ebû Sehl b. Ziyâd, Ebû Bekir eş-Şâfî'î, Ebû Ali b. es-Savvâf, Ebû Bekir el-Katî'î gibi birçok kişi ondan hadîs nakletmiştir. Sika bir râvi olarak bilinmektedir. 284/897 tarihinde vefat etmiştir.⁴³

Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh b. İbrahîm eş-Şâfî'î

Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh b. İbrahîm eş-Şâfî'î, 260/874 yılında doğmuştur. Muhammed b. el-Cehm es-Semmerî, Muhammed b. Şeddâd el-Misme'î, Mûsa b. Sehl el-Veşşâ, Ebû Kallâbe, Abdullâh b. Ruh el-Medâinî, Muhammed b. İsmâîl et-Tirmizî, Muhammed b. el-Ferc el-Ezrak, Muhammed b. Gâlib Temmâm, İsmâîl el-Kâdî gibi âlimlerden hadîs dinlemiştir. Dârekutnî, İbn Şâhîn, Ahmed b. Abdillâh el-Muhâmîlî, Ebû Ali b. Şâzân gibi muhaddisler ondan hadîs nakletmişlerdir. Sika bir râvi olarak bilinmektedir. 354/965 tarihinde vefat etmiştir.⁴⁴

Değerlendirme:

Bu rivâyetin senedinde toplam sekiz râvi yer almaktadır. Ebû Huzeyfe Mûsa b. Mes'ûd en-Nehdî el-Basrî dışında tüm râviler sikadır. Ebû Huzeyfe, hakkında hem olumlu hem de olumsuz değerlendirme yapılmıştır. Olumlu değerlendirme ölçü alındığında bu rivâyetin sened tenkidi kriterlerine göre, sahih olduğunu

⁴² Ebu'l-Fedâ İsmâîl b. Ömer b. Kesîr Kuraşî, *et-Tekmil fi'l-cerh ve't-ta'dil ve marifetü's-sikât ve'd-duafâ ve'l-mecâhîl*, thk. Şadî b. Muhammed b. Sâlim Âli İmrân (Yemen: Merkezü'n-nu'mân li'l-buhûs, 2011), 1: 273-274; Bâcî, *et-Ta'dil ve'l-cerh*, 2: 706; 'Aynî, *Meğâni'l-ahyâr fi ricâli me'âni'l-âsar*, 3: 96-97.

⁴³ Ebû Bekir Muhammed b. Abdulğani İbn Nukta Bağdâdî, *et-Takyîd li ma'rifeti ruvâti's-sünen ve'l-mesânîd* (Haydarâbâd: Dâiretü'l-meârifî'l-Osmâniyye, 1984), 1: 238-239; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 13: 410-411.

⁴⁴ Ahmed Hatîb Bağdadî, *Tarihu Bağdad*, 3: 483; Mukbil b. Hâdî b. Mukbil b. Kâidete'l-Hemdânî Vâdî'î, *Ricâlu'l-Hâkim fi'l-Müstedrek* (San'â: Mektebetü San'â'l-eseriyye, 2004), 2: 233; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 16: 39-44; Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, 3: 65; Zehebî, *Târihu'l-İslâm ve vefeyâtu'l-meşâhîri ve'l-'alâm*, 8: 76-77.

Kur'ân'ın Aşamalı İndirilişi İle İlgili Rivâyetlerin Sened Tenkidi | 195
söylemek mümkündür. Aynı zamanda Hâkim ve *Telhisu'l-Müstedrek* yazarı Zehebî, bu rivâyetin sahih olduğunu ifade etmişlerdir.⁴⁵

9. Rivâyet:

وأخبرنا أبو عبد الله الحافظ, أنا أبو عبد الله محمد بن عبد الله الصفار, ثنا أبو طاهر محمد بن عبد الله بن الزبير الأصفهاني, ثنا الحسين بن حفص, ثنا سفيان, عن الأعمش, عن حسان بن حريث, عن سعيد بن جبير, عن ابن عباس, رضي الله عنهما, قال: **فصل القرآن من الذكر فوضع في بيت العزة في سماء الدنيا, فجعل جبريل عليه الصلاة والسلام ينزله على النبي صلى الله عليه وسلم يرتله ترتيلاً**⁴⁶

Ebû Abdillâh el-Hâfız ← Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh es-Saffâr ← Ebû Tâhir Muhammed b. Abdillâh b. ez-Zübeyr el-İsfehânî ← Hüseyin b. Hafs ← Süfyan es-Sevrî ← A'meş ← Hassân b. Harîs ← Saîd b. Cübeyr ← İbn Abbâs'tan şöyle nakledilmiştir: "*Kur'ân, ez-Zikir'den ayrılarak yakın semâdaki beytü'l-izzeye konuldu. Ardından Cibrîl ('aleyhi's-selâm), onu Nebî'ye (sallâllâhu 'aleyhi ve sellem) indirmeye ve yavaş yavaş okumaya başladı.*"

Bu rivâyetin senedinde yer alan Abdullâh b. Abbâs, Saîd b. Cübeyr, Hassân b. Harîs, A'meş, Süfyan es-Sevrî, Hüseyin b. Hafs ve Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh es-Saffâr hakkında daha önce gerekli malumat verilmiştir.

Ebû Tâhir Muhammed b. Abdillâh b. ez-Zübeyr el-İsfehânî

Bu râvi ile ilgili herhangi bir bilgiye ilgili kaynaklarda ulaşmak mümkün olamamıştır.

Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed ed-Dabbî el-Hâkim en-Nisâbûrî

Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed ed-Dabbî el-Hâkim en-Nisâbûrî, 321/933 tarihinde Nisâbûr'da doğdu. Başta babası olmak üzere Muhammed b. Ali el-Müzekkir, Muhammed b. Ya'kûb el-Esamm, Muhammed b. Ya'kûb eş-Şeybânî, Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed es-Saffâr gibi dönemin ileri gelen muhaddislerinden hadîs dinlemiştir. Ebû'l-Feth b. Ebî el-Fâris, Ebû'l-A'lâ el-Vâsitî, Muhammed b. Ahmed b. Ya'kûb Ebû Zer el-Herevî, Ebû Bekr el-Beyhakî, Ebü'l-Kâsım el-Kuraşî gibi muhaddisler ondan hadîs rivâyet etmişlerdir. Hadîs sahasında çok

⁴⁵ Bkz. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *Telhîsu'l-Müstedrek (el-Müstedrek içinde)* (Haydarâbâd: Dairatu'l-mearifu'l-Osmânî, 1340), 2: 611.

⁴⁶ Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin Beyhakî, *el-Esma ve's-sifât*, thk. Abdullâh b. Muhammed el-Hâşidî (Cidde: Mektebetü's-sevâdî, 1991), 1: 570, h. no: 496.

sayıda eser kaleme almıştır. Güvenilir bir râvî olarak bilinen el-Hâkim en-Nîsâbûrî, 405/1014 tarihinde vefat etmiştir.⁴⁷

Değerlendirme:

Bu rivâyetin senedinde toplam dokuz râvi yer almaktadır. Senedde yer alan Ebû Tâhir Muhammed b. Abdillâh b. ez-Zübeyr el-İsfehânî isimli râvi hakkında kaynaklarda ihtiyaç duyulan bilgilere ulaşmak mümkün olmadığından dolayı, bu rivâyet hakkında sened tenkidi ölçülerinde göre sahih değerlendirmesinde bulunmak mümkün değildir.

10. Rivâyet:

أحبرنا أبو عبد الله الحافظ ، ثنا أبو بكر بن إسحاق الفقيه ، أنا موسى بن إسحاق القاضي ، ثنا أبو بكر ، وعثمان ، ابنا أبي شيبة ، ثنا جرير ، عن منصور ، عن سعيد بن جبير ، عن ابن عباس ، رضي الله عنهما في قوله عز وجل: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ [القدر: 1] ، قال: "أنزل القرآن جملة واحدة في ليلة القدر إلى سماء الدنيا ، فكان بمواقع النجوم ، وكان الله عز وجل ينزله على رسوله صلى الله عليه وسلم بعضه في إثر بعض ، قال: ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا﴾ [الفرقان: 48]"^[32]

Ebû Abdillâh el-Hâfız ← Ebû Bekr b. İshâk el-Fakîh ← Mûsa b. İshâk el-Kâdî ← Ebû Bekr el-Kâdî ← Osman b. Ebî Şeybe ← Cerîr ← Mansûr ← Saîd b. Cübeyr ← İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre: "Biz onu kadir gecesinde indirdik." âyeti hakkında: *Kur'ân dünya semâsına toplu olarak indirildi. Yıldızların bulunduğu yerdî. Allah Teâla (azze ve celle), onu Rasûlüne (sallallâhu 'aleyhi ve selem) birbirinin arkasına indirdi ve dedi ki: İnkâr edenler: "Kur'ân, ona bir defada indirilmeli değil miydi?" dediler. Biz onunla senin kalbini sağlamaştırmak için onu böyle (parça parça indirdik) ve onu ağır ağır okuduk."*

Bu rivâyetin senedinde yer alan Abdullah b. Abbâs, Saîd b. Cübeyr ve Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed ed-Dabbî el-Hâkim en-Nîsâbûrî hakkında daha önce gerekli malumat verilmiştir.

Mansûr b. Mu'temir

Ebû 'Utâb Mansûr b. Mu'temir es-Silmî el-Kûfî; Ebû Vâil, Rabe'î b. Hırâş, İbrahîm en-Neha'î, Hayseme b. Abdirrahman, Hilâl b. Yesâf, Zeyd b. Vehb, Zerr b. Abdillâh, Kureyb, Saîd b. Cübeyr, Ebû'd-Duhâ, Ebu Sâlih Bâzâm, Ebû Hâzım el-Eşca'î, Âmir eş-Şa'bî,

⁴⁷ Bkz. Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 17: 162-177.

⁴⁸ Beyhakî, *el-Esma ve's-sifât*, 1: 570, h. no: 495.

Kur'ân'ın Aşamalı İndirilişi İle İlgili Rivâyetlerin Sened Tenkidi | 197
Mücâhid, Abdullah b. Merre gibi âlimlerden hadîs nakletmiştir. Husayn b. Abdirrahman, Eyyûb es-Sehteyânî, Süleyman el-A'meş, Süleyman et-Teymî, Şu'be, Süfyân es-Sevrî, Şeybân en-Nahvî, Şerîk el-Kâdî, Ma'mer b. Râşid, İbrahim b. Edhem, el-Fudayl b. 'Iyâz, Esbâb b. Nasr, İsrâîl, Ca'fer b. Ziyâd gibi muhaddisler ondan hadîs rivâyet etmişlerdir. Sika bir râvi olarak bilinmektedir. 132/749 tarihinde vefat etmiştir.⁴⁹

Osman b. Ebî Şeybe

Ebü'l-Hasen Osman b. el-Kâdî Ebî Şeybe İbrahim b. Osman el-'Abesî; Şerîk, Ebü'l-Ehvas, Cerîr b. el-Humeyd, Haşîm b. Beşîr, Süyân b. 'Uyeyne, Humeyd b. Abdirrahman, Talha b. Yahya ez-Zerkî, Abdullah b. el-Mübârek, Ali b. Müshir, Abde b. Süleyman, İsmâîl b. Aliyye, Ebû Muâviye, Vekî', İbn Fudayl, Yahya b. Âdem, Affân, Ebû Nuaym, Yezîd b. Hârûn gibi muhaddislerden hadîs nakletmiştir. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, İbn Mâce, Ebû Hâtem, İbrahim el-Harbî, Bakî b. Mahled, Abdullah b. Ahmed, Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Mervezî, Zekeriyâyâ Hayyât, Ebû Ya'lâ, el-Firyâbî gibi âlimlerden ondan hadîs rivâyet etmişlerdir. Sika bir râvi olarak bilinmektedir. 239/853 tarihinde vefat etmiştir.⁵⁰

İbn Ebî Şeybe

Ebü Bekr Abdullah b. Muhammed b. el-Kâdî Ebî Şeybe İbrahim b. Osman, *el-Müsned*, *el-Musannef* ve *et-Tefsîr* isimli eserleri bulunmaktadır. Şerîk b. Abdillâh el-Kâdî, Ebü'l-Ehvas Sellâm b. Selîm, Abdusselâm b. Harb, Abdullah b. el-Mübârek, Cerîr b. Abdulhamîd, Ebû Hâlid el-Ahmar, Süfyân b. 'Uyeyne Ali b. Müshir, Ubbâd b. el-Avvâm, Abdullah b. İdrîs, Halef b. Halîfe gibi kişilerden hadîs dinlemiştir. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, İbn Mâce, Muhammed b. Sa'd el-Kâtib, Muhammed b. Yahya, Ahmed b. Hanbel, Ebû Zür'a gibi muhaddisler ondan hadîs rivâyet etmişlerdir. Sika bir râvi olarak bilinmektedir. 235/849 tarihinde vefat etmiştir.⁵¹

Mûsa b. İshâk

⁴⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 28: 546-554; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 5: 402-412; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 10: 312-315.

⁵⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 19: 478-486; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 11: 151-154; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 7: 149-151.

⁵¹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 11: 122-128; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 6: 2-4.

Mûsa b. İshâk b. Mûsa b. Abdillâh el-Hatmî; Ahmed b. Yûnus el-Yerbû'î, Ali b. el-Ca'd, Ali b. el-Medîni, Yahya b. Bişr el-Harîrî, Ebû Nasr et-Temmâr gibi kişilerden hadîs nakletmiştir. Abdalbâkî b. Kânî', Habîb el-Kazzâz, Ebû Muhammed b. Mûsâ gibi muhaddisler ondan hadîs rivâyet etmişlerdir. Sika bir râvi olarak bilinmektedir. 297/909 tarihine vefat etmiştir.⁵²

Ahmed b. İshâk

Ebû Bekr Ahmed b. İshâk b. Eyyûb b. Yezîd es-Sabğî, el-Fadl b. Muhammed eş-Şa'rânî, İsmâil b. Kuteybe, Yûsuf b. Ya'kûb el-Kazvînî, el-Hâris b. Ebî Usâme, Hişâm b. Ali es-Sîrâfî, Ali b. Abdilaziz el-Begavî, İsmâil el-Kâdî, Muhammed b. Eyyûb el-Becelî gibi kişilerden hadîs dinlemiştir. Hamze b. Muhammed ez-Zeydî, Ebû Ali el-Hâfız, Ebû Ahmed el-Hâkim, Ebû Bekr el-İsmâilî, Muhammed b. İbrahîm el-Cürçânî, Ebû Abdillâh el-Hâkim gibi âlimler ondan hadîs rivâyet etmişlerdir. Sika bir râvi olarak bilinmektedir. 342/953 tarihinde vefat etmiştir.⁵³

Değerlendirme:

İbn Abbâs ile birlikte bu rivâyetin senedinde toplam dokuz râvi bulunmaktadır. Ricâl kitaplarındaki yer alan bilgilere göre, bu râvilerin hepsi sika ve güvenilir kişilerdir. Ayrıca râviler arasında senedde herhangi bir kopukluk da bulunmamaktadır. Bu durumda sened tenkidi kriterlerine göre bu rivâyet hakkında sahih değerlendirmesinde bulunmak mümkündür.

11. Rivâyet:

أخبرنا أبو الحسين بن بشران , بِبَغْدَادَ , أَنَا أَبُو جَعْفَرِ الرَّزَّازِ , ثنا علي بن إبراهيم الواسطي , أَنَا يزيد بن هارون , أَنَا داود بن أبي هند , عن عكرمة , عن ابن عباس , رضي الله عنهما , قال: "أنزل القرآن جملة واحدة إلى سماء الدنيا في ليلة القدر , ثم نزل بعد ذلك في عشرين سنة: ﴿وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا﴾ [الفرقان: 33] , ﴿وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْتٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا﴾ [الإسراء: 106]"⁵⁴

Ebû'l-Hüseyn Bişrân ← Ebû Ca'fer er-Rezzâz ← Ali b. İbrahîm el-Vâsitî ← Yezîd b. Hârûn ← Dâvûd b. Ebî Hind ← İkrime ← İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre: "Kur'ân dünyaya semâsına toplu olarak kadir gecesinde indirildi. Sonra yirmi yılda tenzil edildi." (Allah Teâla şöyle buyurmaktadır): "Onlar sana hiçbir misal getirmezler ki (buna karşılık) sana gerçeği ve en güzel açıklamayı getirmiş

⁵² Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 13: 579-581.

⁵³ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 15: 483-489.

⁵⁴ Beyhakî, *el-Esma ve's-sifât*, 1: 571, h. no: 497.

Kur'an'ın Aşamalı İndirilişi İle İlgili Rivâyetlerin Sened Tenkidi | 199
olmayalım.”, “Biz Kur'an'ı, insanlara dura dura okuyasın diye âyet âyet ayırdık ve onu peyderpey indirdik.”

Bu rivâyetin senedinde yer alan Abdullah b. Abbâs, İkrime ve Dâvûd b. Ebî Hind hakkında daha önce gerekli malumat verilmiştir.

Yezîd b. Hârûn

Ebû Hâlid Yezîd b. Hârûn b. Zâzî es-Selemî; Âsım el-Ehval, Yahya b. Saîd el-Ensârî el-Kâdî, Süleyman et-Teymî, Saîd el-Cerîrî, Humeyd et-Tavîl, Dâvûd b. Ebî Hind, Behz b. Hakîm, Muhammed b. Amr b. Alkame, Abdullah b. 'Avn, Harîz b. Osman, Ebû el-Eşheb Ca'fer b. el-Hâris, Sâlim b. Ubeyd, Şeybân en-Nahvî, Şu'be b. el-Haccâc, Mübârek, Âsım b. Muhammed el-'Umrî, Abdulmelik b. Ebî Süleyman, Saîd b. Ebî Arûbe, Muhammed b. İshâk, Fudayl b. Mezzûk, Süfyân b. Hüseyin gibi kişilerden hadîs dinlemiştir. Bakiyye b. el-Velîd, Ali b. el-Medîni, Anmed b. Hanbel, Ebû Bekr b. İbn Şeybe, Züheyr b. Harb, Muhammed b. Abdillâh b. Numeyr, el-Hasen b. 'Arfe, Ebû İshâk el-Cüzcânî, Ahmed b. Ubeydillâh en-Nersî, Ahmed b. Ubeyd b. Nâsîh gibi muhaddisler ondan hadîs rivâyet etmişlerdir. 206/821 tarihinde vefat etmiştir.⁵⁵

Ali b. İbrahîm

Ebü'l-Hüseyin Ali b. İbrahîm b. Abdilmecîd el-Vâsıtî; Yezîd b. Hârûn, Vehb b. Cerîr gibi muhaddislerden hadîs nakletmiştir. İbn Sâ'd, Osman b. es-Semmâk, Ebû Sehl el-Attâr ve Ebû Bekr en-Neccâd gibi muhaddisler ondan hadîs rivâyet etmişlerdir. Sika bir râvi olarak bilinmektedir. 274/887 tarihinde vefat etmiştir.⁵⁶

Muhammed b. 'Amr

Ebü Ca'fer Muhammed b. 'Amr b. el-Buhterî b. Müdrîk er-Rezzâz; Sa'dân b. Nasr, Muhammed b. Abdilmelik ed-Dakîkî, Muhammed b. Abdillâh b. el-Münâdî, Abbâs ed-Devrî, Yahya b. Ebî Tâlib, Ahmed b. Ebî Hayseme, Muhammed b. İsmâîl et-Tirmizî gibi âlimlerden hadîs dinlemiştir. İbn Mende, İbn Rezkûye, Ebü'l-Hüseyin b. Bişrân, Ebû Nasr b. Hasnûn en-Nersî, Hilâl el-Haffâr, Ebü'l-Hasen Muahmmmed b. Muhammed b. Muhammed Muhalled

⁵⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 32: 261-269; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 9: 358-372; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 11: 366-369.

⁵⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 20: 315-317; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 12: 90-91; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 7: 281-282.

gibi muhaddisler ondan hadîs rivâyet etmişlerdir. Sika bir râvi olarak bilinmektedir. 339/950 tarihinde vefat etmiştir.⁵⁷

Ali b. Muhammed

Ebü'l-Hüseyn Ali b. Muhammed b. Abdillâh b. Bişrân el-Emevî el-Bağdâdî, 328/940 tarihinde doğmuştur. Ebû Ca'fer el-Buhterî, Ali b. Muhammed el-Mısrî, İsmâîl es-Saffâr, el-Hüseyn b. Saffân, Ahmed b. Muhammed b. Ca'fer el-Cevzî, İshâk b. Ahmed el-Kâzî, Osman b. es-Semmâk, Ebû Bekr en-Neccâd gibi âlimlerden hadîs dinlemiştir. el-Beyhakî, el-Hatîb, Ebü'l-Fadl Abdillâh b. Zekerî ed-Dekkâk, Ali b. Abdilvâhid el-Mansûrî, Nasr b. el-Batar, er-Reîs Ebû Abdillâh es-Sekafî, Abdulazîz b. Şeybân gibi muhaddisler ondan hadîs rivâyet etmişlerdir. Sika bir râvi olarak bilinmektedir. 415/1024 tarihinde vefat etmiştir.⁵⁸

Değerlendirme:

Bu rivâyetin senedinde toplam yedi râvi bulunmakta olup ricâl kitaplarındaki yer alan bilgilere göre, bu râvilerin hepsine sika ve güvenilir kişilerdir. Ayrıca râviler arasında senedde herhangi bir kopukluk da bulunmamaktadır. Bu durumda sened tenkidi kriterlerine göre bu rivâyet hakkında sahih değerlendirmesinde bulunmak mümkündür.

12. Rivâyet:

وأخبرنا محمد بن عبد الله الحافظ , ثنا علي بن عيسى الحيري , ثنا إبراهيم بن أبي طالب , ثنا محمد بن المنثري , حدثني عبد الأعلى بن عبد الأعلى , ثنا داود بن أبي هند , عن عكرمة , عن ابن عباس , رضي الله عنهما قال: "أنزل الله تعالى القرآن إلى سماء الدنيا في ليلة القدر , فكان الله تبارك وتعالى إذا أراد أن يوحى في الأرض منه شيئا أوحاه , أو يحدث منه شيئا أحدثه قلت: هذا يدل على أن الأحداث المذكور في قوله عز وجل: ﴿ وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرِ مِنْ رَبِّهِمْ مُحَدَّثٌ ﴾ إِنَّمَا هُوَ فِي إِعْلَامِهِمْ أَيَّاهُ يَنْزِلُ الْمَلِكُ الْمُؤَدِّي لَهُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِيَقْرَأَهُ عَلَيْهِ."⁵⁹

Muhammed b. Abdillâh el-Hâfız ← Ali b. İsa el-Hîrî ← İbrahîm b. Ebî Tâlib ← Muhammed b. Müsennâ ← Abdula'la b. Abdula'la ← Dâvûd b. Ebî Hind ← İkrime ← İbn Abbâs'tan şöyle rivâyet edilmiştir: "Allah Teâla Kur'ân'ı dünyaya semâsına kadir gecesi indirdi. Allah Tebâreke ve Teâla yeryüzüne ondan vahy etmek istediğinde vahy eder. Yahut ondan bir şey olmasını istediğine gerçekleştirir." Dedim ki: Bu, Allah Teâla'nın (azze ve celle) sözündeki mezkûr olaylara delâlet

⁵⁷ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 15: 385-386.

⁵⁸ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 17: 311-312; Bağdâdi, *Tarîhu Bağdâd*, 13: 580-581.

⁵⁹ Beyhakî, *el-Esma ve's-sifât*, 1: 572, h. no: 498.

Kur'ân'ın Aşamalı İndirilişi İle İlgili Rivâyetlerin Sened Tenkidi | 201
etmektedir: “Kendilerine Rablerinden gelen her yeni ikazı mutlaka
eğlenerek dinlerler.” Bu ancak melek-i müeyyedin Rasûlullah (sav) onlara
okusun diye indirerek bildirmesidir.

Bu rivâyetin senedinde yer alan Abdullah b. Abbâs, İkrime,
Dâvûd b. Ebî Hind ve Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed ed-
Dabbî el-Hâkim en-Nîsâbûrî hakkında daha önce gerekli malumat
verilmiştir.

Abdula'la b. Abdula'la

Ebû Hemmâm Abdula'la b. Abdula'la b Muhammed el-Kurşî
el-Basrî es-Sâmî; Humeyd et-Tavîl, Yahya b. Ebî İshâk el-Hadramî,
Ubeydullah b. Ömer, Dâvûd b. Ebî Hind, Hâlid el-Hizâ, Saîd el-
Cerîrî, Saîd b. Ebî Arûbe, İbn İshâk, Muhammed b. Amr b. Alkame,
Ma'mer, Hişâm b. Hisân, Hişâm ed-Dustûvâî gibi âlimler hadîs
nakletmiştir. İshâk b. Rahûye, Ebu Bekr b. Ebî Şeybe, Ali b. el-
Medînî, Amr b. Ali es-Sayrafî, İbrahîm b. Mûsa er-Râzî,
Ubeydullah b. Amr el-Kavârîrî, Ebû Ğassân el-Musmi'î, Ebû Mûsa,
Nasr b. Ali el-Cehdamî, Yûsuf b. Hammâd el-Ma'nî, Abdurrahman
b. Amr gibi muhaddisler ondan hadîs rivâyet etmişlerdir. Sika bir
râvi olarak bilinmektedir. 189/805 tarihinde vefat etmiştir.⁶⁰

Muhammed b. Müsennâ

Ebû Mûsâ Muhammed b. Müsennâ b. Ubeyd b. Kays b. Dînâr
el-Basrî; Abdulazîz b. Abdussamed el-'Amî, Süfyân b. Uyeyne,
Mu'temer b. Süleymân, Hafs b. Ğiyâs, İbn İdrîs, Merhûm b.
Abdilazîz, Ebû Mu'âviye, el-Velîd b. Müslim, Ğander, Yahya el-
Kattân, Yezîd b. Zerî', Mu'âz b. Mu'âz, Muhammed b. Ebî Adî,
Abdula'la b. Abdula'la gibi âlimlerden hadîs nakletmiştir. Ebû
Zur'a, Ebû Hâtim, Bakî, İbn Ebî Dünyâ, Ca'fer el-Firyâbî, Ebû Ya'la,
Ebû Bekr b. Ebî Dâvûd, İbn Huzeyme, İbn Sâ'id, Muhammed b.
Hârûn er-Rûyânî, Kâsım el-Mutarrâz, Ebu Arûbe, Zekeriyyâ es-
Sâcî, Ebû Abdillâh el-Muhâmîlî gibi muhaddisler ondan hadîs
rivâyet etmişlerdir. Sika bir râvi olarak bilinmektedir. 252/866
tarihinde vefat etmiştir.⁶¹

⁶⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 16: 351-362; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 6: 96.

⁶¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 26: 359-364; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 12: 123-127;
İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 9: 425-427.

İbrahîm b. Ebî Tâlib

Ebû İshâk İbrahîm b. Ebî Tâlib en-Nîsâbûrî el-Müzekkî; İshâk b. Rahûye, Ebû Kudâme es-Serahsî, Amr b. Zürâre, el-Hüseyn b. ed-Dahhâk, Abdullah b. el-Cerrâh, Abdullah b. Ömer b. er-Rimâh, Muhammed b. Ebân el-Belhî, Muhammed b. Mihrân el-Cemâl, Muhammed b. Humeyd, Muhammed b. Amr, Ahmed b. Hanbel, Dâvûd b. Reşîd, Ahmed b. Menî' gibi âlimler ondan hadîs nakletmişlerdir. Ebû Yahya el-Haffâf, İbn Huzeyme gibi muhaddisler ondan hadîs rivâyet etmişlerdir. Sika bir râvi olarak bilinmektedir. 295/907 tarihinde vefat etmiştir.⁶²

Ali b. İsâ el-Hîrî

Ebü'l-Hasen Ali b. İsâ b. İbrahîm en-Nîsâbûrî; İbrahîm b. Ebî Tâlib, Ahmed b. Necde, el-Hüseyn b. Muhammed b. Ziyâd el-Kabbânî, Abdullah b. Sâlih b. Yûnus, Ebü'l-Abbâs Muhammed b. İshâk, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed es-Sekatî, Abdullah b. Muhammed b. Abdirrahman en-Nîsâbûrî, Müsedded b. Kutn ve Ebû Amr Ahmed b. Muhammed el-Harşi el-Hîrî gibi muhaddislerden hadîs nakletmiştir. Ebû Abdullah Hâkim en-Nîsâbûrî ondan hadîs rivâyet etmiştir. Hâkim en-Nîsâbûrî Ali b. İsâ'nın güvenilir sika bir râvi olduğunu söylemiştir. 344/955 tarihinde vefat etmiştir.⁶³

Değerlendirme:

Bu rivâyetin senedinde toplam sekiz râvi bulunmakta olup ricâl kitaplarındaki yer alan bilgilere göre, bu râvilerin hepsine sika ve güvenilir kişilerdir. Dolayısıyla bu rivâyet hakkında sahih değerlendirmesinde bulunmak mümkündür.

Sonuç

Bu makalede, Kur'ân-ı Kerîm'in aşamalı olarak indirilişini ifade eden ve sıhhati tartışılan rivâyetlerin sened tenkidi yapılmıştır. Kur'ân'ın inzâli ile ilgili lafızları ve manaları birbirine yakın toplam on iki rivâyet incelenmiştir. Her bir rivâyette yer alan râvilerle ilgili gerekli bilgiler verilmiş, cerh ve ta'dîl âlimlerinin ilgili görüşleri nakledilmiş ve böylece rivâyetlerin râvileri dolayısıyla sened durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

⁶² Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 13: 547-552.

⁶³ Vâdi'î, *Ricâlu'l-Hâkim*, 2: 68; Ebü't-Tayyîb Nâyif b. Salâh b. Ali Mansûrî, *er-Ravdu'l-bâsim fi terâcimi şuyûhi'l-Hâkim* (Riyad: Dâru'l-asîma, 2011), 1: 726.

Biri dışında rivâyetlerin tamamı İbn Abbâs'a dayandırılmaktadır. Dışarıda kalan rivâyet, Saîd b. Cübeyr'den maktu hadîs olarak nakledilmiştir. Ancak tüm rivâyetler birlikte değerlendirildiğinde, bu rivâyetin de İbn Abbâs'tan alınmış olduğu izlenimini vermektedir. İbn Abbâs'dan bu rivâyeti, Saîd b. Cübeyr ve İkrime nakletmiştir. İkrime'den Dâvûd b. Ebî Hind aracılığıyla üç; Said b. Cübeyr'den ise Hassân b. Ebi'l-Eşres, Hassân b. Harîs ve Mansûr tarafından değişik kollara ayrılarak dokuz farklı tarikten nakledilmiştir.⁶⁴

Tespit edilebildiği kadarıyla hadîs kaynakları içerisinde Kur'an-ı Kerîm'in aşamalı indirilişini ifade eden rivâyetlerin bulunduğu en eski eser, İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*'idir. Daha sonra Nesâî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ*'sı gelmektedir. Ancak konu ile ilgili çok sayıda benzer rivâyetleri Kur'an ilimleri ile ilgili kitaplarda görmek mümkündür. Ancak burada sadece hadîs kaynağı olarak bilinen eserlerde nakledilen ilgili rivâyetler incelenmiştir. Ayrıca kütüb-i sitte veya kütüb-i tis'a gibi temel hadîs kaynaklarında Kur'an'ın aşamalı indirilişi ile ilgili rivâyetlere de rastlanmamıştır.

Çalışma neticesinde elde edilen sonuçlar bir bütünlük içerisinde aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo-1: Kur'an-ı Kerîm'in Aşamalı İndirilişini İle İlgili Rivâyetlerin Sıhhat Durumu

No	Hadîs	Sıhhat Durumu	Rivâyetlerin Kaynağı
1	Birinci Rivâyet	Sahih	İbn Ebî Şeybe, <i>el-Musannef</i>
2	İkinci Rivâyet	Sahih	İbn Ebî Şeybe, <i>el-Musannef</i>
3	Üçüncü Rivâyet	Sahih	Nesâî, <i>es-Sünenü'l-kübrâ</i>
4	Dördüncü Rivâyet	Zayıf	Dûlâbî, <i>el-Künâ ve'l-esmâ</i>
5	Beşinci Rivâyet	Zayıf	Taberânî, <i>el-Mu'cemu'l-kebîr</i>
6	Altıncı Rivâyet	Zayıf	Taberânî, <i>el-Mu'cemu'l-kebîr</i>
7	Yedinci Rivâyet	Zayıf	Hâkim, <i>el-Müstedrek</i>
8	Sekizinci Rivâyet	Sahih	Hâkim, <i>el-Müstedrek</i>
9	Dokuzuncu Rivâyet	Zayıf	Beyhakî, <i>el-Esma ve's-sıfât</i>

⁶⁴ Rivâyet tarihlerinin ayrıntıları için ek-1'e bakınız.

10	Onuncu Rivâyet	Sahih	Beyhakî, <i>el-Esma ve's-sifât</i>
11	Onbirinci Rivâyet	Sahih	Beyhakî, <i>el-Esma ve's-sifât</i>
12	Onikinci Rivâyet	Sahih	Beyhakî, <i>el-Esma ve's-sifât</i>

Tabloda yer alan bilgilere göre, on iki rivâyet, toplam beş kaynaktan nakledilmiş olup sened tenkidi açısından yedi rivâyetin sahih, beş rivâyetin ise zayıf olduğu tespit edilmiştir. Yedi sahih rivâyetin ikisi İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*'inde, üçü Beyhakî'nin *el-Esma ve's-sifât*'ında, birer tane ise Nesâî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ*'sında, Hâkim'in *el-Müstedrek*'inde ve Beyhakî'nin *el-Esma ve's-sifât*'ında bulunmaktadır. Dûlâbî'nin *el-Künâ ve'l-esmâ*'sında, Hâkim'in *el-Müstedrek*'inde ve Beyhakî'nin *el-Esma ve's-sifât*'ında birer; Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-kebîr*'inde ise iki rivâyetin zayıf olduğu görülmüştür.

Sıralamada dördüncü sırada yer alan ve Dûlâbî tarafından *el-Künâ ve'l-esmâ* isimli eserde nakledilen rivâyet, sadece senedden İbn Abbâs düşürüldüğünden dolayı zayıf kabul edilmiştir. Ayrıca yedinci sırada yer alan ve Hâkim tarafında *el-Müstedrek*'te nakledilen rivâyetin, zayıf olarak değerlendirilmesinin sebebi senedinde bulunan iki râvi (Muhammed b. Abdillâh el-Esbehânî ve Ebû Tâhir ez-Zübeyrî) hakkında gerekli bilgilere ulaşılamadığından kaynaklanmaktadır. Ancak burada dikkat çeken diğer bir husus, Beyhakî tarafından *el-Esma ve's-sifât*'ta nakledilen dokuzuncu rivâyettir ki bu rivâyetin senedinde yer alan ve hakkında yeterli bilgi bulunmayan Ebû Tâhir Muhammed b. Abdillâh b. ez-Zübeyr el-İsfehânî'yi, Beyhakî, Hâkim'den farklı olarak tek bir kişi olarak değerlendirmiştir.

Bu verilere göre, Kur'ân-ı Kerîm'in aşamalı indirilişi ile ilgili rivâyetlerin tamamı hakkında sahih veya zayıf değerlendirmesinde bulunmak oldukça zordur. Ancak sahih rivâyetlerin varlığı ve zayıf olan rivâyetlerin de şahid ve mutabaât bağlamında onları desteklemesi hasebiyle, İbn Abbâs'a nispet edilen ve Kur'ân-ı Kerîm'in aşamalı olarak indirilişini ifade eden rivâyetin sened tenkidi açısından sahih olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca Şah Veliyullah ed-Dihlevî'nin (ö. 1176/1762)⁶⁵ hadîs kitaplarını sıhhat derecelerine göre sınıflandırdığı tabaka sistemi ölçü

⁶⁵ Bkz. Mehmet Erdoğan ve M. Sait Özervarlı, "Şah Veliyullah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), 38: 260-267.

Kur'ân'ın Aşamalı İndirilişi İle İlgili Rivâyetlerin Sened Tenkidi | 205
alındığında, bahse konu rivâyetlerin kaynakları çoğunluk itibariyle
üçüncü tabakada yer aldığı görülmüştür.⁶⁶

Kaynakça

- Âl Nâcî, Târik b. Muhammed. *et-Tezyûl 'ala kütübî'l-cerh ve't-ta'dîl*.
Kuveyt: Mektebetü'l-İslâmiyye, 2004.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*. 12 cilt. İstanbul: Yeni
Ufuklar Neşriyat, 1991.
- 'Aynî, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed b. Mûsa Bedruddîn.
Meğâni'l-ahyâr fi ricâli me'âni'l-âsar. thk. Muhammed Hasen
İsmâîl. 3 cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2006).
- Bâcî, Ebû'l-Velid Süleyman b. Halef b. Sa'd. *et-Ta'dîl ve'l-cerh limen
harace lehu'l-Buhârî fi'l-câmi's-sahîh*. thk. Ebû Lübâbe Hüseyin.
3 cilt. Riyad: Dâru'l-livâ, 1986.
- Bağdadî, Ahmed Hatib. *Tarihu Bağdad*. thk. Beşşâr Avvâd Maruf. 16
cilt. Beyrut: Daru'l-garbi'l-İslâmî, 2000.
- Beyhâkî, Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin. *el-Esmâ ve's-sıfât*. thk.
Abdullah b. Muhammed el-Hâşidî. 2 cilt. Cidde: Mektebetü's-
sevâdî, 1991.

---

⁶⁶ Şah Veliyullah ed-Dihlevî, hadîs kitaplarını sıhhat derecelerine göre beş tabakaya ayırmıştır. Birinci tabakada muhtevası kesinlikle sahîh olan Buhârî ve Müslim'in Sahîhleri ile İmâm Mâlik'in *Muvatta'sı* bulunmaktadır. İkinci tabakada, sıhhatte Sahîheyn ve *Muvatta'nun* derecesine ulaşamayan *Sünenü Ebî Dâvûd*, *Câmiu't-Tirmizî*, *Mücteba'n-Nesâî*, *Müsnedu Ahmed b. Hanbel* yer almaktadır. Üçüncü tabakada, ilk iki tabakada yer almayan câmi', müsned ve musannef olarak telif edilen hadîs kitapları yer almaktadır. Ebû Ali, 'Abd b. Humejd ve Tayâlisî'nin *Müsned*'leri, Abdurrezzâk ve Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'leri, Beyhakî, Tahâvî ve Taberânî'nin bütün kitapları bu tabakada değerlendirilmiştir. Dördüncü tabakada, ilk iki tabakada bulunmayan rivâyetleri cemetmek maksadıyla ortaya konmuş eserlerdir. İbn Hibbân'ın *Kitâbu'd-duafâ'sı*, İbn Adıyy'in *el-Kâmil*'i, Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Nu'aym el-İsfehânî, Cuzekânî, İbn Asâkir, İbnu'n-Neccâr ve Deylemî'nin kitapları ve *Müsnedü'l-Havârizmî* yer almaktadır. Beşinci tabakada ise fakihler, sufiler, tarihçiler vs. nezdinde meşhur olup, halkın dilinde dolaşan ilk dört tabakada herhangi bir asılları olmayan ve bir kısmı da uydurulmuş rivâyetlerin bulunduğu kitaplardır. Bkz. Şah Veliyullah ed-Dihlevî, *Huccetullahi'l-bâliğa*, thk. es-Seyyid es-Sâbık (Beyrut: Dâru'l-cîl, 2005), 1: 230-234; Subhi es-Salîh, *Hadîs İlimleri ve Hadîs İstılahları*, çev. Yaşar Kandemir (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2010), 88.

- Birişik, Abdülhamit. "Nüzûl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2007, 33: 308-309.
- Cündioğlu, Dücan. *Söz'ün Özü -Kelâm-ı İlahî'nin Tabiatına Dair-*. 5. bs. İstanbul: Kapı Yayınları, 2014.
- Çakan, İ. Lütfü ve Muhammed Eroğlu. "Abdullah b. el-Abbâs b. Abdilmuttalib". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 1998, 1: 76-79.
- Çetin, Mustafa. "Abdullah İbn Abbas (r.a.) ve Tefsiri". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1 (1983): 227-238
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Tarihi*. 22. bs. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2012.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîru'l-hadîs*. 2. bs. 10 cilt. Kahire: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 2000.
- Dihlevî, Şah Veliyullah. *Hucetullahi'l-bâliğa*. thk. es-Seyyid es-Sâbık. 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-cîl, 2005.
- Dûlâbî, Ebu Bişr Muhammed b. Ahmed Ensarî. *el-Künâ ve'l-esmâ*. thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed Faryâbî. 3 cilt. Beyrut: İbn Hazm, 2000.
- Ebu Zeyd, Nasr Hâmîd. *İlahi Hitabın Tabiatı*. çev. Mehmet Emin Maşalı. 3. bs. Ankara: Otto Yayınları, 2013.
- Efendioğlu, Mehmet. "Saîd b. Cübeyr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2008, 35: 552-554.
- Erdoğan, Mehmet ve M. Sait Özervarlı. "Şah Veliyullah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2010, 38: 260-267.
- Hâkim, Muhammed b. Abdullah en-Nisâbûrî. *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*. thk. Mustafa Abdülkadir Ata. 2. bs. 5 cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2002.
- Hazrecî, Safiyyüddîn Ahmed İbnu Abdillâh Yemenî. *Hulâsatü tezhîbi tezhîbi'l-kemâl*. thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde. Beyrut: Dâru'l-beşâir, 1416.
- İbn 'Acmî, Ebû'l-Vefâ İbrahim b. Muhammed b. Halil Sebt. *et-Tebyîn li-esmâ'l-müdellesîn*. thk. Yahya Şefik Hasen. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1986.
- İbnu'l-Cevzi, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali. *ed-Duafa ve'l-metrûkîn*. thk. Abdullah el-Kadî. 11 cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1406.

- İbn Ebî Hâtem, Abdurrahmân b. Muhammed Râzî. *Tefsîru'l-Kurâni'l-azîm*. thk. Es'ad Muhammed Tayyîb. 10 cilt. Riyad: Mektebetü Nezâr Mustafa el-Bâz, 1997.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed. *el-Musannef*. thk. Muhammed Avvâme. 1. bs. 26 cilt. Cidde: Dâru'l-kible li's-sekâfeti'l-İslâmiyye, 2006.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şehabuddîn Ahmed Askalânî. *Tehzibu't-tehzîb*. 12 cilt. Haydarâbâd: Matbaatu Dairatu'l-mearif en-nizâmî, 1325.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî Askalânî. *Tabakâtü'l-müdellesîn*. thk. Âsım b. Abdillâh Karyûtî. Amman: Mektebetü'l-menâr, 1983.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali Askalânî. *Takrîbu't-tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme. Dimeşk: Dâru'r-reşîd, 1991.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali Askalânî. *Lisânu'l-mizân*. thk. Abdulfettah Ebû Ğudde. 10 cilt. Beyrut: Mektebetü'l-metbûati'l-İslâmiyye, 2002.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed. *Vefeyâtü'l-âyân ve enbâü ebnâi'z-zemân*. thk. İhsân Abbâs. 7 cilt. Beyrut: Dâru sâdir, 1978.
- İbn Hibban, Ebû Hâtım Muhammed b. Hibban b. Ahmed Temîmî. *es-Sikatu li-İbn Hibbân*. thk. Seyyîd Şerefuddîn Ahmed. 9 cilt. Haydarâbâd: Dairatu'l-mearifu'l-Osmanî, 1973.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim Dîneverî. *el-Me'ârif*. thk. Servet Ukkâşe. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-âimme, 1992.
- İbn Kutluboğa, Ebu'l-Fidâ Kasım. *es-Sikât mimmen lem yeka'u fi'l-Kütübi's-Sitte*. thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim. 9 cilt. San'a: Merkezü'n-nu'mân, 2011.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. M. Fuâd Abdalbâkî. 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ty.
- İbn Mencûye, Ebû Bekr Ahmed b. Ali Muhammed İsfahânî. *Ricâlu sahih-i müslim*. thk. Abdullâh Leysî. 1. bs. 2 cilt. Beyrut: Daru'l-marife, 1407.
- İbn Nukta, Ebû Bekir Muhammed b. Abdulğani Bağdâdî. *et-Takyîd li ma'rifeti ruvâti's-sünen ve'l-mesânîd*. 2 cilt. Haydarâbâd: Dâiretü'l-meârîfi'l-Osmâniyye, 1984.

- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' Zührî. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir 'Ata. 25 cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1990.
- İbn Şahin, Ebû Hafis Ömer b. Ahmed. *Tarihu esmâi's-sikât*, thk. Subhî Samarra'î Kuveyt: Dâru's-selefiyye, 1984.
- 'Iclî, Ebü'l-Hasan Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih Kûfî. *Ma'rifetü's-sikât min ricâli ehli'l-ilm ve'l-hadîs ve mine'd-da'îf ve zikri mezâhibihim ve ahbârihim*. thk. Abdulalîm Abdulazîm Bestevî. Medinetü'l-münevvere: Mektebetü'd-dâr, 1985.
- Kuraşî, Ebu'l-Fedâ İsmail b. Ömer b. Kesir *et-Tekmîl fi'l-cerh ve't-ta'dil ve marifetü's-sikât ve'd-duafâ ve'l-mecâhîl*, thk. Şadî b. Muhammed b. Sâlim Âli İmrân. 4 cilt. Yemen: Merkezü'n-Nu'mân li'l-Buhûs, 2011.
- Mansûrî, Ebü't-Tayyîb Nâyif b. Salâh b. Ali. *İrşadu'l-kâsî ve'l-dânî ila terâcimi şuyûhi't-Taberânî*. nşr. Sa'd b. Abdillâh el-Hamîd. Riyad: Dâru'l-kıyân, 2006.
- Mansûrî, Ebü't-Tayyîb Nâyif b. Salâh b. Ali. *er-Ravdu'l-bâsim fi terâcimi şuyûhi'l-Hâkim*. 2 cilt. Riyad: Dâru'l-asîma, 2011.
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemaleddin Yûsuf b. Abdirrahman b. Yûsuf. *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 25 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1980.
- Nesâî, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Hasan Abdulmun'îm Şelebî. 1. bs. 10 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2001.
- Nevevî, Ebû Zekerîyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref. *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lüğât*. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2008.
- Râzî, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris İbn Ebû Hatim. *el-Cerh ve't-ta'dil*. 9 cilt. Beyrut: Daru ihyai't-turâsi'l-Arabî, 1952.
- Özdirek, Recep-Ali Hakan Çavuşoğlu. "Süfyân es-Sevrî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2010, 38: 23-28.
- Özgel, İshak. "Kur'an'ın Üç Aşamalı Nüzûlü Anlayışının Lugavî Temelleri Üzerine Bir Değerlendirme". *Araştırmalar -İnsan Bilimleri Araştırmaları-*. 3/5-6 (2001): 89-114.
- Özsoy, Ömer. *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları*. 2. bs. Ankara: Otto Yayınları, 2015.

- Kur'ân'ın Aşamalı İndirilişi İle İlgili Rivâyetlerin Sened Tenkidi | 209
- Öztürk, Mustafa. "Vahiyle Empati Kurmanın İmkânı -Muvâfakâtı Ömer Örneği-". *Kur'an, Tefsir ve Usûl Üzerine*. 1. bs. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011. 230-266.
- Reşid Rıza. *Tefsîru'l-menâr*. 2. bs. 12 cilt. Mısır: Matbaatu'l-menâr, 1350.
- Salih, Subhi. *Mebâhis fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. 10. bs. Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1988.
- Salih, Subhi. *Hadîs İlimleri ve Hadîs İstılahları*. çev. Yaşar Kandemir. 9. bs. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2010.
- Suyûtî, Celaluddîn. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'an*. thk. Şuayb Arnavût. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2008.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-kebîr*. thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefi. 25 cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ty.
- Uğur, Mücteba. "A'meş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 1991, 3: 54.
- Vâdi'î, Mukbil b. Hâdi b. Mukbil b. Kâidete'l-Hemdânî. *Ricâlu'l-Hâkim fî'l-Müstedrek*. 2 cilt. San'â: Mektebetü San'âî'l-eseriyye, 2004.
- Vekîl, Ebû Amr Ahmed b. Atiyye. *Neslü'n-nibâl bî mu'cemi'r-ricâl*. 4 cilt. Kahire: Dâru İbn Abbâs, 2012.
- Yatkın, Nihat. *Abdullah İbn Abbâs ve Hadis İlmindeki Yeri*. Erzurum: Yayın Evi Yayınları, 2012.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Telhîsu'l-Müstedrek (el-Müstedrek içinde)*. 4 cilt. Haydarâbâd: Dairatu'l-mearifu'l-Osmanî, 1340.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb Arnavût. 3. bs. 25 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1985.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *el-Keşşâf fî ma'rifeti men lehu rivâyetün fî Kütübi's-Sitte*. nşr. Muhammed Avvâme ve Ahmed Muhammed Nemr el-Hatîb. 2 cilt. Cidde: Dâru'l-kible li's-sekâfeti'l-İslâmiyye, 1992.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Tezkiratü'l-huffaz*. thk. Zekeriyya Umeyrât. 4 cilt. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1998.

Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Mizanü'l-i'tidal fi nakdi'r-ricâl*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1963.

Zehebî, Ebû Abdullâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Târihu'l-İslâm ve vefeyâtu'l-meşâhîri ve'l-'alâm*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 15 cilt. Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 2003.

Zerkânî, Muhammed Abdulazîm. *Meâhîlu'l-'irfân fi ulûm'l-Kur'ân*. thk. Fevvâz Ahmed Zemerlî. 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-'Arabî, 1995.

